

Міністерство освіти і науки України
Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського

Романишина Оксана Ярославівна

УДК 378.(057.87):004 (043.3)

**ТЕОРЕТИЧНІ І МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ
ІДЕНТИЧНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ЗАСОБАМИ
ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ**

13.00.04 — теорія і методика професійної освіти

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора педагогічних наук

Вінниця – 2016

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка, Міністерство освіти і науки України, м. Тернопіль.

Науковий консультант:

доктор педагогічних наук, професор,
член-кореспондент НАПН України
Гуревич Роман Семенович, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, директор Інституту магістратури, аспірантури і докторантури.

Офіційні опоненти:

доктор педагогічних наук, професор
Курлянд Зінаїда Наумівна, «Південноукраїнський державний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського, завідувач кафедри педагогіки;

доктор психологічних наук, професор
Савчин Мирослав Васильович, Дрогобицький державний педагогічний університет імені І. Франка, завідувач кафедри психології;

доктор педагогічних наук, професор
Шерман Михайло Ісаакович, Херсонський державний університет, професор кафедри інформатики, програмної інженерії та економічної кібернетики

Захист відбудеться «27» вересня 2016 року об 11 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д.05.053.01 у Вінницькому державному педагогічному університеті імені Михайла Коцюбинського за адресою: 21001, м. Вінниця, вул. Острозького, 32, корпус № 2, зала засідань.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (21001, м. Вінниця, вул. Острозького, 32) та на сайті університету за адресою info@vspu.net.

Автореферат розісланий «23» серпня 2016 року

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Коломієць А. М.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Динамічні трансформації в житті суспільства супроводжуються розвитком професії вчителя, що акумулює надбання багатовікової історії її реформування та впровадження інноваційних підходів до підготовки майбутніх педагогів. Основні завдання модернізації вищої педагогічної освіти окреслені в Конституції України, у Законах України «Про освіту» (2015 р.), «Про вищу освіту» (2014 р.), «Про державну підтримку розвитку індустрії програмної продукції» (2013 р.), «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» (2012 р.), у яких зазначено, що одним із напрямів державної політики стосовно розвитку освіти є підготовка висококваліфікованих кадрів, спроможних до творчості, професійного вдосконалення, освоєння й упровадження інноваційних технологій, конкурентоспроможних на ринку праці. У відповідності до Плану заходів з підтримки розвитку індустрії програмної продукції на 2013-2014 рр., Держінформнауки України, МОН України, Національна академія наук України розробила питання щодо створення проблемної (ключової) лабораторії фундаментальних наукових досліджень у сфері інформаційних технологій на базі провідних наукових установ, вищих навчальних закладів з метою подання пропозицій щодо вдосконалення підготовки фахівців для індустрії програмної продукції, що відповідає потребам роботодавців. Ці проблеми розглядалися також у нормативних документах Міжнародної організації співробітництва й розвитку освіти, де особлива увага приділена тенденціям оновлення змісту, форм і методів професійної підготовки педагогічних працівників на основі прогресивних концепцій та запровадження інноваційних технологій.

Нова освітня парадигма передбачає формування висококваліфікованого фахівця, і цей процес охоплює два напрями: розвиток професійної компетентності; особистісне становлення – формування внутрішньої готовності до опанування професією та власної реалізації. Тому все більше уваги в таких процесах відводиться особистісним і професійним якостям людини.

Наукове осмислення досвіду підготовки майбутніх учителів доводить, що їхнє навчання ґрунтується на інноваційних технологіях і має певну специфіку для кожної країни, що висвітлювалося в публікаціях іноземних авторів (В. Безпалько, М. Кларін, Н. Кузьміна, А. Хуторської та ін.) і в працях вітчизняних дослідників (В. Биков, С. Гончаренко, Р. Гуревич, А. Гуржій, М. Козяр, А. Коломієць, І. Мельничук, Н. Морзе, Н. Ничкало, Л. Пуховська, Л. Романишина, С. Сисоєва та ін.). Проблеми професійної підготовки майбутнього вчителя вивчалися науковцями, які визначали методологічні основи сучасної філософії освіти (В. Андрущенко, Г. Васянович, І. Зязюн, В. Кремень, Г. Щедровицький та ін.); окреслювали дидактичні концепти й теоретичні засади неперервної університетської педагогічної освіти (П. Атаманчук, Г. Балл, І. Бех, О. Глузман, М. Євтух, В. Луговий, О. Семенов та ін.); визначали шляхи реалізації компетентнісного підходу в освіті (Н. Бібік, Л. Ващенко, Е. Зеєр, І. Зимняя, О. Локшина, О. Овчарук, В. Петрук, Г. Селевко, О. Пометун та інші); обґрунтовували теоретичні основи інноватизації освітнього середовища у вищих навчальних закладах (А. Алексюк, Н. Алексеєв,

Л. Благодаренко, І. Богданова, Є. Бондаревська, С. Бурилова, Ю. Васьков, В. Гузеєв, І. Дичківська, В. Докучаєва, Є. Заїр-Бек, З. Курлянд, Н. Матяш, А. Нісімчук, Г. Осипов, О. Падалка, С. Подмазін, М. Савчин, П. Сікорський, В. Сластьонін, О. Шпак, Л. Штефан, В. Ясвін та ін.); аргументували доцільність підготовки вчителя до використання інноваційних педагогічних технологій у майбутній професійній діяльності (В. Єремєєва, Н. Пахомова, І. Подласий, Н. Поліхун, А. Саранов, Т. Светенко, А. Семенова, Г. Тарасенко та ін.) і, зокрема, інформаційних технологій в освіті (Н. Болюбаш, І. Булах, Н. Голівер, О. Гончарова, Р. Горбатюк, Р. Гуревич, М. Жалдак, А. Зубов, Р. Костенко, М. Лукашук, Ю. Машбиць, Л. Панченко, Є. Полат, М. Скопень, В. Трайнев та ін.).

Одним із пріоритетних напрямів модернізації та фундаменталізації вищої педагогічної освіти в Україні науковці визначають професіоналізацію особистості. Тому підвищився інтерес до проблеми професійної ідентичності, що пояснюється зміною традиційної парадигми освіти на особистісно орієнтовану. Актуальність вивчення професійної ідентичності майбутніх учителів значно зростає в зв'язку з удосконаленням системи освіти України у відповідності з країнами Європи, що сприяє підвищенню якості підготовки фахівців.

Аналіз праць вітчизняних та іноземних учених із проблеми професіоналізації освіти вказує на те, що в поглядах дослідників на формування професійної ідентичності є деякі розбіжності, і це зумовило потребу в додатковому її вивченні. Тому питання ідентичності стало предметом багатьох наукових досліджень у сучасній педагогічній, віковій та соціальній психології. Важливий внесок у вивчення цього феномена зробили закордонні вчені, які власне й започаткували розгляд проблеми ідентифікації та ідентичності (А. Адлер, Р. Баумайстер, Х. Беккер, А. Бодальов, Е. Гоффман, Е. Дюркгейм, Е. Еріксон, Л. Кляйн, Ч. Кулі, Дж. Мід, С. Московічі, М. Серто, Ч. Тарт, Х. Теджфел, Дж. Тернер та ін.). Науковці розглядають ідентифікацію як базисне явище, завдяки якому відбувається особистісний розвиток людини в процесі соціалізації та персоніфікації (Р. Адабек, А. Бандура, О. Васильченко, М. Герберт, М. Драганов, Л. Лазовік, В. Мухіна, З. Фрейд та ін.), як основоположний термін поряд з емпатією (А. Петровський); з'ясовують її роль у структуруванні особистості з позиції соціальної психології (В. Агеев, Г. Андреева, М. Боришевський, М. Обозов, А. Петровський, В. Собкін та ін.); конкретизують психічні механізми формування професійної ідентичності (А. Бодальов, А. Борисюк, Д. Колесов, Ю. Швалб, Л. Шнейдер та ін.); емпіричним бугтям професійної ідентифікації визначають професійний стереотип як еталон професійної самосвідомості, образу професії (Н. Іванова, І. Мельничук, В. Петренко та ін.); аналізують ідентичність як компоненту самосвідомості особистості та виокремлюють види ідентичності (А. Борисюк, А. Сергеева, М. Шульга та ін.).

Аналіз психолого-педагогічної літератури дозволив визначити ще одну з причин підвищення інтересу науковців до формування професійної ідентичності: у процесі професіоналізації студентів можливі кризові стани,

пов'язані з різними причинами, студенти іноді протидіють змінам усталених норм, звичок, поглядів на професію, самого себе (Н. Пряжнікова). І тоді засобом захисту стає зневіра в навколишніх змінах, навчальному закладі, професії. Сформована професійна ідентичність у той самий час запобігає таким розчаруванням, оскільки забезпечує відчуття стабільності в обраній професії, дозволяє уявляти перспективи професійного розвитку людини.

Питання становлення професійної ідентичності студентів вищих педагогічних навчальних закладів (ВНЗ) досліджували М. Абдуллаєва, Н. Антонова, Г. Гарбузова, О. Єрмолаєва, Н. Іванова, М. Кліщевська, З. Курлянд, Д. Леонт'єв, Ю. Поваренков, У. Родигіна, Л. Романишина, М. Савчин, В. Сафін, М. Шерман, Л. Шнейдер та ін. Науковці визначають етапи становлення професійної ідентичності (Т. Березіна, О. Кочкурова), розглядають професійну ідентичність педагога як інтегративне поняття, в якому проявляються когнітивні, мотиваційні та ціннісні характеристики особистості, що забезпечують орієнтацію у світі професій, професійній спільноті та в соціальному оточенні. Це забезпечує реалізацію особистісного потенціалу в професійній діяльності, а також надає можливість прогнозувати наслідки професійного вибору й намічає перспективи становлення фахівця (Н. Іванова та ін.). Сформованість професійної ідентичності сприяє також становленню й розвитку професіоналізму, упевненості в правильності вибору професії та працездатності.

Обґрунтування наукових підходів до використання інноваційних та інформаційних технологій для формування професійної ідентичності майбутніх учителів ще не було предметом окремого дослідження.

Упровадження інновацій у навчально-виховний процес підготовки вчителя пояснюється низкою причин і недоліків традиційної технології навчання: незадовільнення потреби у дієво-практичній готовності майбутніх учителів до самопізнання, усвідомлення власних потреб, можливостей, професійних інтересів і цінностей; недостатнє створення позитивних образів і перспектив професійного й особистісного майбутнього та постановки цілей для підтримки та розвитку образу Я; застосування педагогічних інноваційних технологій у професійній підготовці майбутніх учителів має фрагментарний характер.

Вивчення теоретичних напрацювань дослідників із проблем формування професійної ідентичності та підготовки майбутніх учителів, узагальнення практичного досвіду навчання студентів у вищих педагогічних навчальних закладах сприяло виявленню низки суперечностей між:

– світовими тенденціями оновлення вищої педагогічної освіти, потребою її цілеспрямованого реформування в Україні шляхом реалізації інноваційно-технологічних підходів до професійної підготовки студентів, що забезпечується сучасною системою підготовки майбутніх учителів у вищих навчальних закладах, і домінуванням традиційного навчання;

– об'єктивно зростаючою потребою сучасного суспільства в учителях, які ідентифікують себе з майбутньою професією, та недостатнім рівнем сформованості професійної ідентичності випускників вищого педагогічного навчального закладу;

– необхідністю актуалізації студентами перспектив власного професійного становлення на основі професійної самоідентифікації та несформованими вміннями майбутніх учителів визначати нові професійні цілі, а для їх реалізації – проектувати, конструювати й апробувати оптимальні способи професійної діяльності з використанням засобів інформаційних технологій;

– потребою реалізації сучасних підходів до інформатизації навчального процесу професійної підготовки майбутніх учителів і відсутністю цілісної системи формування їх професійної ідентичності засобами інформаційних технологій.

Об'єктивною необхідністю стала потреба у створенні системи формування професійної ідентичності майбутніх учителів, у якій би поєднувалися традиційні підходи до процесу навчання й педагогічні інновації з використанням засобів інформаційних технологій.

Актуальність висунутих проблем, їх недостатня теоретична й методична розробленість, наявні суперечності, що можна усунути, зумовили вибір теми дисертаційного дослідження **«Теоретичні і методичні основи формування професійної ідентичності майбутніх учителів засобами інформаційних технологій»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконане відповідно до тематичного плану наукових досліджень Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка з теми «Особистісно-професійний розвиток педагога в процесі підготовки до інноваційної діяльності» (державний реєстраційний номер 0111U001321). Тема дисертаційного дослідження затверджена на засіданні вченої ради Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (протокол № 8 від 23.03.2010 р.) та узгоджена в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 7 від 26.10.2010 р.).

Мета дослідження полягає в теоретико-методологічному і методичному обґрунтуванні та експериментальній перевірці педагогічної системи формування професійної ідентичності майбутніх учителів засобами інформаційних технологій.

Об'єкт дослідження – професійна підготовка майбутніх учителів як компонент теорії і практики навчання студентів у вищому педагогічному навчальному закладі.

Предмет дослідження – формування професійної ідентичності майбутніх учителів засобами інформаційних технологій.

Відповідно до поставленої мети сформульовано основні взаємопов'язані **завдання** дослідження:

1. З'ясувати сутність професійної ідентичності та теоретичні й методологічні основи її формування в майбутніх учителів.

2. Визначити етапи становлення та розвитку професійної ідентичності, структуру й особливості її формування в майбутніх учителів як інноваційного процесу підготовки студентів у вищих педагогічних навчальних закладах.

3. Розробити й обґрунтувати концепцію професійної підготовки майбутніх учителів засобами інформаційних технологій як теоретичну основу формування професійної ідентичності студентів у вищих педагогічних навчальних закладах.

4. Теоретично обґрунтувати педагогічну систему формування професійної ідентичності майбутніх учителів засобами інформаційних технологій з її ієрархічними зв'язками, методологічним, методичним і програмним забезпеченням, спрямованими на оптимізацію професійної підготовки студентів у вищому педагогічному навчальному закладі та її відповідність професійній моделі вчителя й методиці її реалізації.

5. Визначити й обґрунтувати психологічні й педагогічні умови формування професійної ідентичності майбутніх учителів засобами інформаційних технологій.

6. Розробити структурно-функціональну модель педагогічної системи формування професійної ідентичності майбутніх учителів засобами інформаційних технологій.

7. Здійснити експериментальну перевірку ефективності змодельованої педагогічної системи формування професійної ідентичності майбутніх учителів засобами інформаційних технологій.

Концепція дослідження. Основні положення концепції дослідження зумовлені тим, що науковий пошук здійснювався на методологічному, теоретичному та практичному рівнях, що розкривають її сутність і сприяють реалізації провідної ідеї дисертаційного дослідження, котра полягає в тому, що формування готовності майбутніх учителів до професійної діяльності передбачає впровадження педагогічної системи формування професійної ідентичності майбутніх учителів засобами інформаційних технологій.

На *методологічному рівні* на основі аналізу філософських положень теорії пізнання, з урахуванням філософських, педагогічних, психологічних наукових концепцій, сучасних теорій людського капіталу та професійної освіти, європейських концепцій щодо інформатизації освітнього процесу визначалися теоретико-методологічні засади розвитку особистості та її професіоналізації, досліджувався філософський зміст процесу ідентифікації як базисного явища, завдяки якому відбувається особистісний розвиток людини в процесі соціалізації та персоніфікації, формується професійна ідентичність майбутнього фахівця з урахуванням ідей про комплексність професійної підготовки на основі взаємозв'язку та взаємодії системного, компетентнісного, інтегративного, діяльнісного, праксеологічного, акмеологічного, аксіологічного, синергетичного, особистісно орієнтованого, інтегративно-особистого підходів.

Системний підхід застосовано для аналізу теоретичних основ формування професійної ідентичності майбутніх учителів у процесі фахової підготовки в контексті взаємозв'язку всіх її складових: парадигми та змісту професійної освіти, цілей навчальної діяльності, організації навчання, побудови освітніх траєкторій та педагогічної системи такого процесу.

Компетентнісний і праксеологічний підходи базувалися на визначенні цілей, змісту та методології професійної освіти. Професійну компетентність

майбутніх учителів розглянуто як цілісну здатність особистості, що поєднує знання, вміння, навички, що формують загальний професійний інтелект, професійну позицію та ідентичність особистості педагога.

Діяльнісний та інтегративно-особистісний підходи спрямовувалися на комплексне використання інноваційних технологій навчання у вищих навчальних закладах у підготовці майбутніх учителів (інформаційних та інтерактивних технологій, проектного навчання), що сприяли саморозвитку, самоідентифікації студентів для самоорганізації майбутньої високопродуктивної професійної діяльності.

Синергетичний підхід було спрямовано на виявлення професійного потенціалу та перспективних тенденцій фахового розвитку майбутніх учителів з урахуванням ідей відкритості, нелінійності педагогічних систем, їх саморозвитку та самореалізації.

Особистісно орієнтований підхід передбачав формування професійної ідентичності майбутнього вчителя як показника якісної вищої педагогічної освіти та основного чинника успішної майбутньої професійної діяльності.

На *теоретичному рівні* визначено основні концепції професійної ідентичності, уточнено сутність дефініцій дослідження (ідентифікація, самоідентифікація, рефлексія, професійна ідентичність), обґрунтовано теоретичні основи побудови педагогічної системи формування професійної ідентичності майбутніх учителів засобами інформаційних технологій та психологічних і педагогічних умов, що визначають її ефективність шляхом інтеграційного перетворення змісту та узгодження програм викладання дисциплін, опрацьовано декілька видів модульних технологій, серед яких меті дослідження відповідають модульно-розвивальна, модульно-кредитна, модульно-проектна, модульно-рейтингова.

Практичний рівень полягав у прикладній реалізації всіх складових педагогічної системи формування професійної ідентичності майбутніх учителів засобами інформаційних технологій шляхом використання психологічних і педагогічних умов та дослідження її ефективності.

Концептуальні засади формування професійної ідентичності майбутніх учителів полягають у такому: удосконалення системного, особистісно орієнтованого, автономізованого, інтеграційно-особистого підходів до процесу, що дозволило забезпечити основні особистісні запити майбутніх учителів, акмеологічні та синергетичні потреби в упровадженні засобів інформаційних технологій у навчальну підготовку; надання можливості представляти професійну підготовку майбутніх учителів як систему науково обґрунтованих педагогічних впливів, закономірностей, підходів і принципів.

Основні концептуальні положення наукової роботи втілені в **загальній гіпотезі**, котра полягає в тому, що розроблення й реалізація педагогічної системи формування професійної ідентичності майбутніх учителів засобами інформаційних технологій у вищих педагогічних навчальних закладах буде ефективною, якщо: базуватиметься на обґрунтуванні теоретико-методологічних основ професійної ідентичності, виборі оптимальної методики формування професійної ідентичності майбутніх учителів на основі інноватизації освітнього

середовища шляхом комплексно-системного використання засобів інформаційних технологій у навчальному процесі вищого педагогічного навчального закладу та реалізації оптимальних психологічних і педагогічних умов.

Часткові гіпотези конкретизують загальну й передбачають, що досягнення високого рівня сформованості професійної ідентичності майбутніх учителів можливе, якщо: процес професійної підготовки майбутніх фахівців організувати на основі поєднання традиційного навчання з системним використанням засобів інформаційних технологій; змістове наповнення професійної підготовки майбутніх учителів розширити за рахунок впровадження в навчальний процес інноваційних технологій, введення нових методик, які ґрунтуються на інформатизації навчального процесу; формування професійної ідентичності майбутніх учителів засобами інформаційних технологій здійснювати з урахуванням таких психологічних і педагогічних умов, котрі сприятимуть формуванню в студентів усіх компонент професійної ідентичності (когнітивного, мотиваційного, емоційно-ціннісного, емпатійного, комунікативного, діяльнісно-практичного компонентів); забезпечувати поетапність процесу формування професійної ідентичності майбутніх учителів засобами інформаційних технологій за допомогою діагностики його результативності за певними критеріями, показниками й рівнями сформованості цього феномена.

Методологічну основу дослідження становлять фундаментальні наукові підходи до пізнання світу, зокрема педагогічних явищ і методології професіогенезу. Методологічні засади вивчення проблеми формування професійної ідентичності майбутніх учителів засобами інформаційних технологій відображають взаємодію, взаємозв'язок і взаємозумовленість педагогічних явищ та процесів, що ґрунтуються на методологічних принципах науковості, об'єктивності, природовідповідності, історизму, системності, єдності свідомості та діяльності, розкриття сутності та вирішення суперечностей на основі реалізації інноваційних підходів до підготовки майбутніх учителів засобами інформаційних технологій з використанням методів аналізу та синтезу, абстрагування й конкретизації, диференціації та інтеграції, ідеалізації й узагальнення, ототожнення й сепарування, порівняння, використання категоріально-понятійного апарату як засобу мисленнєвої діяльності.

Нормативна база дослідження: Конституція України, Закони України «Про вищу освіту» (2014), Концепція розвитку професійно-технічної (професійної) освіти в Україні (2004), Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012 – 2021 роки, закони «Про державну підтримку розвитку індустрії програмної продукції» (2013 р.), «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» (2012 р.).

Теоретичну основу роботи становлять висновки з розробок науковців із проблем: сучасного людинознавства (Б. Ананьєв, І. Пригожин, Н. Шмельова та ін.); філософії освіти і методології педагогічних досліджень (В. Гершунський, Г. Васянович, С. Гончаренко, В. Загвязинський, І. Зязюн, С. Ніколаєнко,

Ю. Фокін та ін.); наукових засад системного аналізу людської діяльності та дослідження професійної діяльності (Є. Іванова, М. Каган та ін.), психологічних і педагогічних основ взаємозв'язку навчання, самостійної роботи, самоосвіти й розвитку особистості, її самореалізації та самоідентифікації (О. Бурлука, Є. Глухова, І. Грабовець, Г. Коваль, О. Колеснікова, І. Коренева, Н. Трофимова та ін.); особливостей, напрямів і структури професійної підготовки майбутніх учителів (П. Атаманчук, О. Бирюк, Л. Благодаренко, І. Богданова, Н. Бориско, Г. Ващенко, та ін.); аналізу засад модернізації професійної освіти на основі впровадження інноваційних педагогічних технологій у навчальний процес вищих навчальних закладів (В. Биков, А. Вербицький, М. Кларін, М. Козяр, А. Коломієць, І. Мельничук, А. Нісімчук, Л. Романишина, С. Сисоєва, І. Смолюк, Д. Чернілевський, О. Янкович та ін.); теоретичних основ конструювання та моделювання педагогічного процесу з упровадженням засобів інформаційних технологій (О. Блажук, Я. Болубаш, І. Булах, Н. Голівер, О. Гончарова, Р. Горбатюк, Р. Гуревич, М. Жалдак, А. Зубов, Р. Костенко, М. Лукашук, Ю. Машбиць, Н. Морзе, Л. Панченко, Є. Полат, М. Скопень, В. Трайнев та ін.).

Для реалізації поставлених завдань і перевірки гіпотези використовувався такий комплекс **методів дослідження**: *теоретичні*: аналіз наукових літературних джерел, офіційних і нормативних документів з метою формування системності знань і розуміння проблеми підготовки майбутніх учителів; методи концептуально-порівняльного аналізу, синтезу, абстрагування, узагальнення, прогнозування, проектування, моделювання, класифікації, за допомогою яких зіставлялися теоретичні та практичні підходи до розуміння концепцій формування професійної ідентичності, конструювалися інноваційні моделі навчання та структурувалася система формування професійної ідентичності майбутніх учителів засобами інформаційних технологій; *емпіричні*: бесіди, анкетування, опитування, тестування, спостереження, узагальнення педагогічного досвіду викладачів, діагностування, самоаналіз, самоспостереження, *педагогічний експеримент* (констатувальний і формувальний етапи), метод аналізу продуктів діяльності, що здійснювався для перевірки ефективності педагогічної системи формування професійної ідентичності майбутніх учителів засобами інформаційних технологій; *методи математичної статистики* – застосовувалися для оброблення одержаних результатів, аналізу та перевірки гіпотез і встановлення кількісних залежностей між досліджуваними явищами та процесами з використанням t-критерію Стьюдента.

Організація дослідження. Дослідження проводилося впродовж 2009 – 2016 років у три етапи науково-педагогічного пошуку.

На першому *етані* (2009-2011 рр.) здійснено аналіз філософської, психолого-педагогічної, науково-методичної літератури; вивчено закордонний і вітчизняний досвід професійної підготовки майбутніх учителів, використання інформаційних технологій і формування професійної ідентичності; виявлено суперечності між вимогами суспільства до професійної підготовки майбутніх учителів і сучасною практикою підготовки студентів у вищих педагогічних

навчальних закладах; здійснено теоретико-методологічний аналіз використання засобів інформаційних технологій як інноваційного процесу у вищих навчальних закладах; структуровано засоби інформаційних технологій, котрі доцільно використовувати в підготовці майбутніх учителів; визначено експериментальну базу дослідження й проведено констатувальний етап експерименту.

На другому етапі дослідження (2011-2014 рр.) визначено мету, завдання, провідну ідею дисертаційної роботи; висунуто й конкретизовано гіпотезу та розроблено педагогічну концепцію дослідження; проаналізовано можливості використання засобів інформаційних технологій під час проведення пробних експериментальних і відкритих занять за інноваційною методикою; розроблено модель педагогічної системи формування професійної ідентичності майбутніх учителів засобами інформаційних технологій.

На третьому етапі (2014–2015 рр.) систематизовано результати дослідження, сформульовано основні висновки та рекомендації щодо впровадження результатів педагогічного експерименту в процес професійної підготовки майбутніх учителів, визначено перспективи подальшого дослідження проблеми, опубліковано монографію, оформлено текст дисертації.

Експериментальна база дослідження. Основною базою дослідно-експериментальної роботи було обрано Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Криворізький національний університет «Криворізький педагогічний інститут», Хмельницький національний університет, Кіровоградський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка та Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди, Державний вищий навчальний заклад «Запорізький національний університет». До експерименту на різних етапах дослідження було залучено 682 студенти, з яких: у процесі констатувального етапу – 180 майбутніх учителів (студенти 5 курсу) та 123 студенти (1 курс); у формувальному етапі брало участь 256 студентів контрольних груп і 246 студентів експериментальних груп, а також 35 викладачів вищезазначених навчальних закладів.

Наукова новизна і теоретичне значення дослідження полягають у тому, що:

уперше теоретично обґрунтовано концепцію формування професійної ідентичності майбутніх учителів засобами інформаційних технологій як основу підвищення ефективності навчання студентів у вищих педагогічних навчальних закладах в єдності науково-методологічних підходів у дослідженні феномена професійної ідентичності, що розкривають її сутність, та інноваційно-технологічних підходів до використання засобів інформаційних технологій у фаховій підготовці майбутніх учителів; *розроблено й обґрунтовано* педагогічну систему формування професійної ідентичності майбутніх учителів засобами інформаційних технологій у вищих педагогічних навчальних закладах, що об'єднує теоретичні основи навчального процесу: навчальні орієнтації (цільові, дидактичні, розвивальні, виховні, соціальні); комплекс специфічних принципів (провідна роль теоретичних знань, індивідуальний підхід, навчання на

високому рівні складності, вільний вибір, варіативність процесу навчання, автономізація навчального процесу, педагогізація діяльності кожного студента, активізація студента в процесі навчання, співробітництво та взаємодопомога в навчанні); зміст навчальних дисциплін; методологічні й педагогічні підходи (діяльнісний, системний, аксіологічний, акмеологічний, синергетичний, праксеологічний, особистісно орієнтований, компетентнісний, автономізований, інтеграційно-особистий); розроблено структурно-функціональну модель педагогічної системи формування професійної ідентичності майбутніх учителів засобами інформаційних технологій, що об'єднує мету й результат підготовки студентів; складається з двох блоків: концептуального (концептуальні чинники, види концепцій, професійна орієнтація, відбір, професійне навчання, адаптація) та практичного, який реалізовувався в три етапи, що передбачало формування компонентів професійної ідентичності (когнітивного, мотиваційного, емоційно-ціннісного, емпатійного, комунікативного, діяльнісно-практичного) засобами інформаційних технологій шляхом реалізації психологічних і педагогічних умов та встановлення рівнів сформованості професійної ідентичності майбутніх учителів: високого (сформована), достатнього (нав'язана), середнього (мораторій) та низького (невизначена); визначено й обґрунтовано психологічні (підвищення інтересу до формування професійної ідентичності на основі індивідуалізації навчання; застосування інтерактивних методів навчання для розвитку самомотивації, емпатії та рефлексії) та педагогічні (використання можливостей інформаційного середовища Moodle у формуванні професійної ідентичності майбутніх учителів, застосування проектного навчання в процесі формування професійної ідентичності майбутніх учителів) умови такого процесу;

удосконалено теоретико-методологічне обґрунтування сутності професійної ідентичності, яка підпорядкована кільком групам чинників (концептогенні, системоорганізаційні, системорозвивальні, чинники обміну, чинники функціональних зв'язків) і характеризується трьома складовими Я-концепції: когнітивна (фахові знання та професійні переконання, усвідомлення професійного Я-образу); емоційна (емоційно-оцінне ставлення до професійних переконань і знань); поведінкова (характер, який знаходить вираз у стилі взаємодії в професійному середовищі); положення про професійну ідентифікацію під час навчання у вищих педагогічних навчальних закладах, де логіка формування професійної ідентичності майбутніх педагогів представлена трьома напрямками: когнітивно-диспозиційним (забезпечується формами навчання: лекції, семінарські заняття, дискусії, спостереження за роботою вчителів під час практики, самостійна робота з науковою літературою, підготовка доповідей з метою формування когнітивного компонента професійної ідентичності; орієнтаційно-рефлексивним (рефлексивні тренінги, написання оглядів, само- і взаємооцінки, дискусії, круглі столи за участю фахівців-практиків з метою формування емоційно-ціннісного і емпатійного компонентів професійної ідентичності, результатом якого є самоаналіз професійного образу Я, співвіднесення його з ідеальним образом професіонала;

практико-орієнтаційним, основними формами реалізації якого є ділові й рольові ігри, моделювання професійних ситуацій і занурення в них, рольові тренінги, складання життєвих і професійних планів, перспектив, стратегій професійного розвитку, професійні практикуми з метою формування комунікативного та діяльнісно-практичного компонентів професійної ідентичності.

Дістали *подальшого розвитку* основні напрями реалізації інтегративно-особистого підходу до професійної підготовки студентів у вищих педагогічних навчальних закладах шляхом застосування в навчальному процесі комплексу засобів інформаційних технологій для формування професійної ідентичності майбутніх учителів та уточнено зміст понять «ідентифікація», «ідентичність», «професійна ідентичність», «засоби інформаційних технологій».

Теоретичне значення дослідження полягає в тому, що: схарактеризовано теоретичні засади й обґрунтовано методологічні основи формування професійної ідентичності майбутніх учителів; обґрунтовано сутність особистісно орієнтованого та компетентісного підходів стосовно професійної компетентності майбутніх учителів; з'ясовано психологічні й педагогічні умови формування професійної ідентичності майбутніх учителів; дістали подальшого розвитку принцип автономізації навчального процесу як один із важливих у вищій школі та інтегративно-особистісний підхід; визначено структуру електронного навчально-методичного комплексу (ЕНМК) застосування засобів інформаційних технологій у підготовці майбутніх учителів.

Практичне значення дисертаційного дослідження полягає: у *розробленні* інноваційної методики реалізації педагогічної системи формування професійної ідентичності майбутніх учителів засобами інформаційних технологій, навчально-методичного комплексу, в якому представлено: лабораторний практикум з сучасних інформаційних технологій (СІТ) у навчальному процесі (історичний факультет); лабораторний практикум з СІТ у навчальному процесі (філологічний факультет); лабораторний практикум з СІТ у навчальному процесі (початкова освіта); спецкурс з основ web-програмування; тренінг професійної ідентичності за методикою Л. Шнейдер з використанням засобів інформаційних технологій; дидактичні матеріали (програми, лекції, лабораторні, завдання для самостійної роботи та індивідуальної роботи); *оновленні* змісту курсу «Сучасні інформаційні технології», в якому передбачено систематичне застосування засобів інформаційних технологій. Окремі положення можуть бути використані для розроблення навчально-нормативної документації та навчально-методичних видань у вищих навчальних педагогічних закладах.

Обґрунтовані в дисертаційному дослідженні результати **впроваджено** в навчально-виховний процес підготовки майбутніх учителів Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка (довідка № 01-18/217 від 26.10.2015 р.), Криворізького національного університету «Криворізький педагогічний інститут» (довідка №02/02-489/3 від 21.09.2015 р.), Хмельницького національного університету (довідка № 61 від 1.09.2015 р.), Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка (довідка № 198 від 14.09.2015 р.) та Харківського національного

педагогічного університету імені Г.С. Сковороди (довідка № 01/10-796 від 15.09.2015 р.), Державного вищого навчального закладу «Запорізький національний університет» (довідка № 01-15/216 від 24.09.2015 р.).

Особистий внесок здобувача. Усі представлені в дисертації наукові результати одержані автором самостійно. У статті [2] автору належить розгляд питань інтеграції навчальних предметів. У статті [5] автором визначено особливості дистанційної освіти для майбутніх учителів. У статті [7] автору належить розробка питань організації групової роботи при застосуванні інформаційних технологій. У статті [8] автором проведено опис основних аспектів упровадження інформаційних технологій у підготовку студентів. У статті [16] автору належить власне визначення понять «ідентичність» та «ідентифікація». У статті [18] автором реалізовані ідеї щодо оптимізації професійної підготовки майбутніх учителів у формуванні їхньої професійної ідентичності. Ідеї співавторів у дисертації не використано.

На захист винесено:

1. Педагогічну концепцію формування професійної ідентичності майбутніх учителів засобами інформаційних технологій, що передбачає оптимізацію професійного становлення студентів з урахуванням специфіки їхньої майбутньої діяльності та відображає теоретико-методичні засади вдосконалення підготовки студентів у вищих педагогічних навчальних закладах.

2. Педагогічну систему формування професійної ідентичності майбутніх учителів засобами інформаційних технологій, що забезпечує цілеспрямоване управління процесом навчання студентів і відображена в структурно-функціональній моделі.

3. Методику професійної підготовки майбутніх учителів, що ґрунтується на реалізації психологічних і педагогічних умов формування професійної ідентичності майбутніх учителів засобами інформаційних технологій.

4. Електронний навчально-методичний комплекс забезпечення формування професійної ідентичності майбутніх учителів засобами інформаційних технологій.

Апробація результатів дисертаційного дослідження здійснювалася у виступах з науковими доповідями та повідомленнями на пленарних і секційних засіданнях конференцій різного рангу та наукових зібрань: *міжнародних* - «Новітні комп'ютерні технології» (Київ-Севастополь, 2011), «Стратегія качества в промышленности и образовании» (Варна, 2011), «Культурологічні та патріотичні аспекти формування майбутнього фахівця» (Вінниця – Бар, 2014), «Сучасний вимір педагогічних і психологічних наук» (Львів, 2014.), «Найнівте научи постижения – 2015» (Софія, 2015), «Пріоритетні напрями розвитку сучасних педагогічних та психологічних наук» (Одеса, 2015), «Науковий потенціал 2015» (Київ, 2015), «Актуальні проблеми сучасної науки» (Київ, 2015); *всеукраїнських*- «Перспективні інновації у підготовці педагогічних та інженерних кадрів: теорія, методологія, досвід» (Херсон, 2010), «Професійна підготовка фахівців соціальної сфери: надбання, проблеми, перспективи» (Хмельницький, 2012). Узято участь у семінарі «Підготовка фахівців

інженерно-педагогічних спеціальностей: досвід, проблеми, перспективи» (Тернопіль, 2013), *наукових конференціях* професорсько-викладацького складу Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (2012–2015 рр.). Матеріали та результати дослідження обговорювалися й були схвалені на засіданнях і семінарах кафедри педагогічної майстерності та освітніх технологій (педагогіки і методики початкової та дошкільної освіти) і кафедри педагогіки та менеджменту освіти Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (2012 – 2015 рр.).

Кандидатську дисертацію на тему «Формування інформаційної культури студентів коледжів технічного профілю» захищено у 2007 році в спеціалізованій ученій раді Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Матеріали кандидатської дисертації в тексті докторської не використовувалися.

Публікації. За темою дисертаційного дослідження опубліковано 41 наукову й науково-методичну працю, з них 34 одноосібних, зокрема: 1 одноосібна монографія (22 др. аркуші), 21 стаття в провідних наукових фахових виданнях, 4 статті – у збірниках, включених до міжнародних науково-метричних баз, 4 публікації в іноземних виданнях, 4 науково-методичні видання, 7 тез.

Структура дисертації і логіка подання матеріалу відображають послідовність розв'язування основних завдань дослідження. Дисертація складається зі вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаної літератури, 14 додатків. Повний обсяг дисертації викладено на 482 сторінках, основний текст – на 362. сторінках. Робота містить 32 таблиці і 36 рисунків. У списку використаної літератури 512 найменувань, із них – 28 іноземними мовами.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність проблеми, визначено мету, об'єкт, предмет дослідження, сформульовано його гіпотезу та основні завдання, викладено методологічні й теоретичні основи, схарактеризовано методи дослідження, розкрито наукову новизну, теоретичну та практичну значущість одержаних результатів, висвітлено напрями впровадження й апробації результатів експериментального дослідження.

У **першому розділі** – «Методологічні основи професійної підготовки майбутнього вчителя» – розглянуто питання про філософські принципи підготовки майбутніх учителів, загальнонаукові підходи до формування професійної ідентичності й праксеологічну спрямованість формування такої ідентичності.

Філософія педагогічної освіти, як і філософія освіти загалом, – сфера, що разом з еволюцією передбачає певні стабільні основи, котрі зберігають своє значення на будь-яких етапах розвитку людства (В. Кремень).

Методологічний аналіз основ професійної підготовки майбутнього вчителя передбачає узагальнення філософських ідей, закономірностей, принципів і

загальнонаукових теоретичних положень, що сприяють обґрунтуванню та реалізації педагогічної системи формування професійної ідентичності майбутніх учителів у вищих навчальних закладах.

Філософсько-методологічні основи професійної підготовки майбутнього вчителя, котрі є відображенням фундаментальних істин, теорій і принципів, наукових основ процесу пізнання професійної педагогічної діяльності, передбачали, що в наукових колах використовують кілька рівнів методології: загальнофілософський, загальнонауковий, конкретно-науковий, різні методики дослідження, а також методологічну рефлексію (Н. Гузій, А. Фурман).

Проведений аналіз основ підготовки студентів до педагогічної діяльності з урахуванням специфіки формування професійної ідентичності базувався на логіці впорядкованої системи такого процесу, що містив категоріально-понятійний апарат: сукупності *понять, термінів, категорій, дефініцій* (професійна підготовка, професіогенез, професіоналізм, ідентифікація, ідентичність, педагогічні технології) (І. Мельничук). Бралися до уваги основні функції філософських категорій: онтологічна, гносеологічна, логічна, методологічна (як знаряддя заглиблення знань категорії є найважливішими елементами діалектики як методу).

Шляхом онтологічного аналізу діалектичних законів і категорій визначено загальні методологічні принципи (засадничі ідеї, що формуються в процесі пізнання): об'єктивності, конкретності, історизму, науковості, діалектичності, детермінізму. На основі цих принципів визначалися загальнонаукові підходи, що використовуються в дослідженнях. Вони виступають у якості своєрідної проміжної методології між філософією та фундаментальними теоретико-методологічними положеннями менеджменту освіти. Характерними рисами загальнонаукових підходів є поєднаність в їх змісті окремих властивостей, ознак, понять багатьох наук і філософських категорій. До числа загальнонаукових підходів, що використовувалися в підготовці майбутніх учителів, віднесено гносеологічний, комплексний, особистісний, діяльнісний, системний, акмеологічний, аксіологічний, синергетичний, інтегративний, праксеологічний. Серед перерахованих підходів найбільшою практичною спрямованістю володіє праксеологічний. Сутність праксеології полягає в практичному (й історичному) дослідженні та характеристиці різних трудових навичок і прийомів, виявленні їх елементів і створенні на цій основі різноманітних рекомендацій практичного характеру (Е. Рапацевич). Практичне спрямованість формування професійної ідентичності майбутніх учителів передбачає, що студенти мають змогу визначити об'єктивні та суб'єктивні аспекти окремих педагогічних дій, сформулювати у своїй свідомості ідеальну постать учителя, визначити особистісні цінності стосовно окресленого ідеалу та ідентифікувати відповідність свого рівня теоретичної та практичної підготовки до виконання оптимальних педагогічних дій (Н. Сацкова).

У **другому розділі** – «Теоретичні основи формування професійної ідентичності майбутніх учителів у процесі фахової підготовки» – висвітлено питання про основні проєкції дослідження феномена "професійна

ідентичність", про становлення, розвиток і концепції професійної ідентичності майбутніх учителів та її структуру.

Аналіз основних понять формування професійної ідентичності проводився за схемою: ідентифікація – ідентичність – самоідентичність – професійна ідентичність. При цьому враховувалася взаємозалежність і взаємозв'язок між ними. Виокремлюють три типи ідентичності: психофізіологічну, що характеризується єдністю фізіологічних та психічних процесів і структури організму; соціальну – система властивостей соціального індивіда, члена певного суспільства, групи; особистісну (Его-ідентичність) – єдність життєдіяльності, цілей, мотивів, життєвих цінностей, смисложиттєвих настанов особистості (І. Кон).

На основі аналізу сутності дефініцій «ідентичність» та «ідентифікація» розглянуто поняття «професійна ідентичність». Професійна ідентичність може формуватися лише на етапі узгодження основних елементів професійного процесу під час безпосереднього входження особистості в професійну діяльність та оволодіння нею. Виокремлюють чотири етапи її становлення: самовизначення в конкретній професійній ситуації, пошук педагогом сенсу виконання певних професійних функцій; самовизначення на конкретній професійній ділянці; самовизначення в конкретній професійній спеціалізації; галузеве самовизначення, обмеження проблемного поля своїх професійних інтересів, становлення суб'єкта професійної психологічної діяльності в повному сенсі цього слова (І. Вачков).

Професійна ідентичність є обов'язковою складовою професіоналізму майбутнього фахівця й однією з умов його формування. В літературних джерелах вказується, що компоненти професійної ідентичності поділяються на зовнішні і внутрішні (І. Хамітова). Такий розподіл був використаний під час визначення конкретних компонентів формування професійної ідентичності майбутніх учителів.

У професійній ідентичності виокремлюють два аспекти: усвідомлення себе представником певної професії та професійної спільноти – і розглядають її як результат процесів професійного самовизначення, персоналізації й самоорганізації (Л. Шнейдер). На основі вивчених наукових джерел дійшли висновку, що ідентичність – це зв'язок особистості зі спільнотою, ототожнення людиною себе з певною суспільною групою, укорінена в духовному світі особистості система цінностей, ідеалів, норм, вимог відповідної спільноти, а професійна ідентичність – це сукупність емоційно-поведінкових і когнітивних проявів особистості в процесі професійного розвитку та уявлень про власні професійні можливості, здібності, співвідношення вимог навколишнього середовища з реальною наявною можливістю відповідати цим вимогам. На своєму найвищому рівні розвитку професійна ідентичність означає врівноваження базових потреб особистості з її можливостями та обдарованістю. У наукових дослідженнях розвиток професійної ідентичності розглядається через призму соціальної реальності та дозволяє людині сприймати свою унікальність і неповторність (В. Муратов).

Застосовуючи вищевизначені поняття, професійну ідентичність майбутнього вчителя розуміємо як сукупність процесів усвідомлення, відповідності та можливість співставлення. Усвідомлення своєї приналежності до професії вчителя; уявлення про свою відповідність певним вимогам професії та співставлення своєї відповідності з професійним образом.

У процесі дослідження виокремлено два основні аспекти формування професійної ідентичності: перший – *етапи* професійного становлення фахівця; другий – *рівні* професійної ідентичності.

Виокремлено три основні *етапи* становлення професійної ідентичності студентів педагогічного ВНЗ: первинного вибору, підтвердження чи спростування первинного вибору; реалізація первинного вибору в діяльності (Т. Березіна). Було визначено, що найвідповідальнішим є перший етап, оскільки він уводить студента в спеціальність. Суттєву допомогу в цьому студенти одержують у процесі вивчення дисципліни «Вступ до педагогічної спеціальності». На кожному факультеті зміст дисципліни відповідає особливостям спеціалізації. Важливим етапом психологічної та практичної підготовки майбутніх фахівців до трудової діяльності є їхня правильна професійна орієнтація. Профорієнтаційна робота проводилася з метою здійснення студентами професійної оптації – усвідомлення правильності вибору майбутньої професії.

Доведено, що в процесі розвитку професійної ідентичності посилюється зв'язок між професійним становленням і самовизначенням особистості. На основі аналізу напрацювань науковців професійне самовизначення є першим щаблем до успішної кар'єри фахівця та позитивно сприяє становленню його професійної ідентичності.

Основний вплив на формування професійної ідентичності мають такі групи чинників: об'єктивні, чи зовнішні, чинники, пов'язані з вимогами професійної діяльності, що здійснюється в особистісно орієнтованій парадигмі, котра є регулюючою основою професійно-особистісного самовизначення вчителя; суб'єктивні, чи особистісні, внутрішні чинники, пов'язані з ціннісно-сисловою сферою, самосвідомістю, самоактуалізацією, рефлексивністю, компетентністю, уміннями, задоволенням, творчістю (О. Бондаревська).

Наявність такої кількості різних чинників впливу на професійну ідентичність сприяло розробленню педагогічної системи формування професійної ідентичності майбутніх учителів.

Визначено, що структуру професійної ідентичності складають три групи компонентів: просторово-часові характеристики діяльності (мотиваційний з критерієм – сформованість мотивів і цілей майбутньої професійної діяльності; когнітивний з критерієм – уміння здійснювати пошук та обробку інформації); внутрішні (емоційно-вольовий з критерієм – емоційне ставлення до діяльності, вольові риси й емпатійний з критерієм – відбиття емоційних переживань внутрішнього світу іншої людини) та зовнішні (комунікативний з критерієм – сформованість комунікативних умінь, діяльнісно-практичний з критерієм – наявність сформованих професійних умінь і навичок).

У **третьому розділі** – «Інноваційні технології навчання в підготовці майбутніх учителів» – представлено питання про характеристику інновацій, інформаційні технології та їх засоби, розглянуто проектну технологію.

Визначено, що інноватика – це окрема галузь наукового знання, котра досліджує нововведення на міждисциплінарних засадах. У дослідженнях учених інновацію розглядають як цілеспрямовану зміну, що вносить до певної соціальної одиниці (організації, поселення, суспільства, групи) відносно нові системні елементи (А. Пригожин). Уведення індивідуального й особистісно орієнтованого підходів вимагає змін у змісті, формах, організації й методах навчання самостійної роботи студентів. Потреба у врахуванні цих положень знайшла відображення в упровадженні модульних технологій (А. Алексюк, І. Богданова, Л. Романишина, І. Хмеляр, Н. Шиян та ін.).

Було досліджено, що інновації в навчальному процесі розпочинаються з удосконалення змісту навчальної дисципліни, що передбачається модульними технологіями. Вибір виду модульної технології проводили з урахуванням рекомендацій А. Алексюка, П. Сікорського, А. Кучеренка. Для використання модульної технології виникла потреба в процесі моделювання навчального предмета. Визначено, що для кожної дисципліни є специфічна модель, розроблена на основі загальної дидактичної.

Дидактична модель навчального предмета містить два блоки: основний (змістовий) і процесуальний (засобів). Основний блок підпорядкований функції навчального предмета, оскільки залежить від змісту відповідно до головної мети. До процесуального блоку відносять міжнаукові знання, історико-наукові, міждисциплінарні знання, способи діяльності, форми організації процесу навчання, засоби.

Розглядаючи взаємозв'язок проектування й педагогічних технологій, зробили спробу об'єднати їх єдиною схемою з виходом на професійну ідентичність (рис. 1)

Рис. 1. Взаємозв'язок між професійною ідентичністю та проектуванням навчального процесу

На основі аналізу науково-методичної літератури зроблено висновок, що інноваційні педагогічні технології – це цілеспрямоване, систематичне й послідовне впровадження в практику новаторських методів, прийомів, засобів, що охоплюють цілісний навчальний процес від визначення його мети до очікуваних результатів.

Найбільш ефективними в процесі формування професійної ідентичності майбутніх учителів були: модульні технології (кредитно-модульна); проектна технологія; проблемно-орієнтована технологія; інтерактивне навчання.

Під час упровадження зазначених технологій використовували інформаційні технології(ІТ), оскільки вони серед сучасних освітніх технологій у вищих навчальних закладах усього світу займають особливе місце. ІТ є одним з найважливіших засобів підвищення інтелектуального рівня людини, якісного поліпшення підготовки майбутніх фахівців, які повинні володіти такими вміннями: використовувати інформаційно-пошукові та інформаційно-довідкові системи для пошуку освітньої, розвивальної інформації та її ефективно застосовувати; використовувати мультимедійні енциклопедії, електронні словники, перекладачі та тренажери для інтенсивного мультимедійного навчання; використовувати засоби ІТ для підготовки, супроводу, аналізу й коректування навчального процесу; використовувати індивідуальний і диференційований підходи в навчанні на основі ІТ.

Основними завданнями інформаційних освітніх технологій навчання є такі: інтенсифікація всіх рівнів навчально-виховного процесу, підвищення його ефективності і якості, системна інтеграція галузей знань, розвиток творчого потенціалу студентів, їх здібностей до комунікативної діяльності, формування інформаційної культури, розвиток експериментально-дослідної діяльності та культури навчальної діяльності, реалізація соціального замовлення, обумовленого інформатизацією сучасного суспільства – надання майбутнім фахівцям умінь і навичок в галузі інформатики та обчислювальної техніки, підготовка користувачів засобів нових інформаційних технологій. Визначено, що виконання таких завдань засобами інформаційних технологій суттєво впливає на ефективність формування професійної ідентичності.

У дослідженні використані такі інформаційні технології: інформаційно-навчальні, Інтернет-технології, комунікативно-пошукові. Засобами інформаційних технологій для розв'язання педагогічних завдань було обрано: засоби обробки текстової, табличної інформації, мультимедійні презентації, Інтернет-ресурси, хмарні сервіси, web 2.0.

Обираючи проектну технологію навчання, виходили з цілей проектування для майбутніх учителів: інформаційне забезпечення; функціональна грамотність; технологічна досконалість; інтелектуальна підготовленість.

Характерними особливостями проектної технології, що мали значення для її впровадження, є такі: інтегрованість, проблемність і контекстність. Перша означає оптимальний синтез створених концепцій засвоєння знань і теорій навчання. Інша характеризує проблемність розв'язуваних студентами завдань.

Третя означає інтеграцію навчальної, наукової та практичної діяльності майбутніх учителів.

Упровадження проектної технології сприяло формуванню компетенцій: інформаційної; комунікативної; соціальної; предметної. Використання проектної технології зумовлене її значенням у формуванні професійної ідентичності (формування індивідуальності; урахування здібностей кожного студента; навчання умінню працювати в парі, групою; забезпечення впевненості у спроможності проявити себе в професійній діяльності; здатність до самоаналізу та ін.). Серед видів проектів віддавали перевагу таким: дослідницькі, інформаційні, творчі, практичні, ознайомлювально-орієнтовні, монопроекти й міжпредметні.

У четвертому розділі – «Обґрунтування педагогічної системи формування професійної ідентичності майбутніх учителів» – розглянуто питання концептуальних підходів до розроблення педагогічної системи, психологічні й педагогічні умови, основні складові педагогічної системи.

Процес формування професійної ідентичності майбутніх учителів є одним із важливих у підготовці фахівців у вищій школі. Цей процес здійснювався шляхом використання концептуальних положень, покладених в основу педагогічної системи.

Першою складовою педагогічної системи було обрано цільові орієнтації: дидактичні, розвивальні, виховні, соціальні (В. Єремєєва).

Іншою складовою педагогічної системи було обрано комплекс специфічних принципів, якими керувалися під час розроблення та реалізації педагогічної системи: провідна роль теоретичних знань; принцип індивідуалізації; навчання на високому рівні утруднення; ідея вільного вибору; варіативність процесу навчання; автономізація навчального процесу; педагогізація діяльності кожного студента; активізація студента в процесі навчання; співробітництво та взаємодопомога в навчанні (П. Бенсон, В. Виготський, Л. Гальперін, В. Давидов, Г. Селевко, М. Скаткін та ін.).

Наступною складовою педагогічної системи було обрано методологічні й педагогічні підходи: гносеологічний, діяльнісний, системний, аксіологічний, праксеологічний, акмеологічний, синергетичний, особистісно орієнтований, компетентнісний, автономізований, інтегративно-особистий.

Для реалізації діяльнісного підходу обов'язковим був етап набуття знань, умінь і навичок, що уособлює практичний досвід людини. Адже знання є продуктом пізнання студентами предметів і явищ, діяльності, законів природи й суспільства (В. Розанова). У професійній ідентичності важлива роль відводиться формуванню особистості, і саме діяльність, а відповідно діяльнісний підхід, сприяє цьому процесу. Обираючи для дослідження системний підхід, опиралися на праці вітчизняних дослідників. За С. Гончаренком, системний підхід у педагогіці спрямовується на розкриття цілісності педагогічних об'єктів, виявлення в них різноманітних типів зв'язків і зведення їх у єдину теоретичну картину, тому організаційна структура

професійної підготовки у вищій школі, зокрема цільова підготовка майбутніх учителів, повинна мати таку саму спрямованість. Наукова цінність системного підходу полягає в тому, що він відображає світоглядний рівень дослідження, є універсальним методом пізнання, технологією дослідження, що протистоїть стихійності, суб'єктивізму, створює умови для послідовності та стабільності наукових пошуків (С. Сисоєва).

Досліджуючи положення системного підходу, визначили, що цей підхід потребує розгляду того чи іншого явища як частини своєї видо-родової макроструктури, котра підпорядкована її закономірностям. Цей підхід орієнтовано на інформатичну підготовку студентів. Використання системного підходу дозволило виділити структурні елементи, внутрішні та зовнішні зв'язки, процеси управління системними елементами (форми, методи, засоби нових інформаційних технологій, готовність викладачів і студентів до застосування ІТ). *Інтегративний підхід* до навчального процесу сформував у майбутніх учителів потребу розв'язання комплексної проблеми в сучасній науці та навчальному процесі, забезпечив засвоєння не лише системи знань, а й системи методів. За такого підходу розкриваються тенденції розвитку науки, що виникають під дією процесів гуманізації, теоретизації, математизації, інформатизації. Інтеграція сприяє реалізації принципів науковості та системності навчання (С. Буранова). Психологічні основи професійної підготовки пов'язані з формуванням інтегративних понять, умінь і навичок узагальненого характеру, що значно підвищує роль психологічної функції інтеграції в педагогічному університеті. Підходи, що покладені в основу інтегративного навчання, мають спільні ознаки з модульними технологіями та технологією проблемного навчання.

Вибір *компетентнісного підходу* передбачав комплексне оволодіння знаннями й уміннями, засобами ІТ. Це одна з умов підготовки фахівців різного напрямку до професійної діяльності, оскільки саме вміння роботи із засобами ІТ забезпечують формування самостійності. Основи компетентнісного підходу було закладено в працях Б. Ананьєва, Л. Виготського, І. Зимньої, О. Леонтєва, О. Пометун, С. Рубінштейна, А. Хуторського, де зазначено, що компетентнісний підхід сприяє заміні системи обов'язкового формування знань, умінь і навичок сукупністю компетентностей, котрі формуватимуться в студентів на основі оновленого змісту в процесі професійної діяльності.

Використання *акмеологічного підходу* з метою формування професійної ідентичності задовольнило тому, що цей підхід дозволив постійно ставити завдання підвищеної складності. Це і забезпечило підвищення їх професійності. Обираючи акмеологічний підхід для формування професійної ідентичності, виходили з основних завдань, що розв'язує акмеологія: з'ясування індивідуально-психологічних особливостей розвитку людини на різних ступенях зрілості та в період «акме»; виявлення відмінних ознак, котрі повинні бути розвинуті ще в дошкільному, шкільному віці та юності, що дозволило б студенту успішно виявити себе на етапі зрілості; дослідження з позицій

творчості певних аспектів традиційних концепцій психології особистості, упровадження їх в акмеологічну науку; вивчення шляхів самореалізації майбутнього фахівця та розкриття його творчого потенціалу; розроблення стратегій організації життя людини, котрі б дали їй можливість всебічно й оптимально самореалізовуватися; удосконалення людської особистості, допомога їй у досягненні нею вершин у фізичному, духовно-моральному та професійному розвитку; вивчення можливостей продовження акме-періоду в житті людини (С. Пальчевський).

Синергетичний підхід передбачав забезпечення комплексного впливу кількох факторів, що перебувають у взаємозв'язку, підсилюють дію один одного. Тому цей підхід є універсальним, оскільки формування професійної ідентичності багато в чому залежить від біологічних, економічних, соціально-гуманітарних наук. Саме синергетика висунула нову загальну концепцію самоорганізації й тим самим сформулювала її загальні принципи, котрі нині використовуються в різних галузях дослідження. Визначаючи й аналізуючи ознаки самоорганізуючих систем і проводячи паралелі з особливостями системи професійної ідентичності, визначили, що інтерактивна взаємодія суб'єктів навчального процесу ґрунтується саме на реалізації синергетичного підходу. Самоорганізовані системи легко розвиваються з використанням засобів інтерактивних технологій, представником яких є ІТ.

Наступним підходом, який суттєво вплинув на формування професійної ідентичності, обрано *особистісно орієнтований*. Особистісно орієнтований підхід використаний для розвитку студента як особистості, індивідуальності й активного суб'єкта навчальної діяльності, що реалізується на гуманістично-демократичних засадах і набуває характеру діалогу, співпраці, співтворчості.

В узагальненому вигляді особистісно орієнтоване навчання, що спрямоване на формування в майбутніх учителів професійної ідентичності, базується на таких вихідних положеннях: пріоритет індивідуальності особистості студента як активного носія суб'єктного досвіду в оволодінні майбутньою професією; цілеспрямована взаємодія, узгодження та використання всього того, що накопичене студентом під час здобуття освіти у ВНЗ; розвиток студента в професійному аспекті майбутньої діяльності через постійне збагачення, перетворення його суб'єктного досвіду.

Установлено, що особистісно орієнтоване навчання нині стикається з низкою серйозних труднощів, котрі мають вплив на процес формування професійної ідентичності майбутніх педагогів: є необхідність вироблення теоретично вивіреної позиції стосовно досвіду педагогіки в опрацюванні методології навчання на основі особистісно орієнтованого підходу; найменш дослідженою є практика проектування особистісно орієнтованого навчання; потребує уточнення педагогічне проектування технології особистісного навчання як рефлексивної схематизації шляхом розроблення ситуацій, спілкування учасників процесу навчання.

Вибір психологічних і педагогічних умов відбувався на основі обраних методологічних і педагогічних підходів. При цьому використовувалися навчальні стратегії оволодіння певною професією, передбачалося, що студенти будуть спроможні в подальшому здійснювати свідомий вибір потрібної навчальної стратегії в залежності від типу завдання, котре виконуватиметься. Під навчальною стратегією розуміють мистецтво керівництва, що ґрунтується на правилах і довготривалих прогнозах, як подається у працях Анни Уль Шамо (A. Chamot). Розглядалися навчальні стратегії: метакогнітивні, когнітивні, афективні, соціальні та комунікативні, що зазначає в працях М. Бірам (M. Byram).

Визначаючи психологічні й педагогічні умови, опиралися на авторське трактування поняття «професійна ідентичність», під якою розуміємо динамічну систему, що формується в процесі професійної освіти та активного розвитку професійної компетентності і впливає на ціннісно-смыслову сферу й удосконалення професійної майстерності майбутнього фахівця.

Обираючи умови, враховували вікові психофізіологічні й індивідуально-психологічні особливості студентів, адже студентський вік відзначається бурхливим розвитком педагогічного мислення.

Серед психологічних і педагогічних умов виокремлено такі: педагогічні (використання можливостей інформаційного середовища Moodle у формуванні професійної ідентичності майбутніх учителів, застосування проектного навчання в процесі формування професійної ідентичності майбутніх учителів) і психологічні (підвищення інтересу до формування професійної ідентичності на основі індивідуалізації навчання; застосування інтерактивних методів навчання для розвитку самомотивації, емпатії та рефлексії).

Перша педагогічна умова обумовлена значенням підручників і навчально-методичних комплексів як засобів навчання в підготовці вчителя (Н. Бориско). Ефективність використання засобів ІТ у навчальному процесі багато в чому залежить від успішності розв'язання завдань методичного характеру, пов'язаних з інформаційним змістом і способом використання навчальних систем. У дослідженні використані авторські електронні навчально-методичні комплекси (ЕНМК).

Визначено основні види ЕНМК, що слугують методичному забезпеченню й мають педагогічне призначення, які взаємопов'язані з такими наявними методами навчання (педагогічними прийомами): підтримка лекційного курсу (лекція, практичні, лабораторні заняття); моделювання процесу або явища (практичні вправи, демонстрація); моделювання технічної системи (навчання її використання та (або) управління нею; тестові та контрольні ЕНМК (підсумкові заняття); електронний підручник (самостійна робота); збірники та генератори завдань (практичні заняття, самостійна робота); довідкові інформаційні системи (пошук нових навчальних відомостей, робота над проектом, "Питання-відповідь"); ігрові навчальні програми (ділова гра, рольова гра); інтегровані навчальні системи (самостійна робота); експертні інтегровані ЕНМК (проект).

Розробляючи ЕНМК, урахували можливості використання ІТ, що зорієнтовані на уніфікацію програмного й технічного забезпечення навчального процесу. В інформаційному середовищі Moodle розроблено та впроваджено в процес професійного навчання студентів історичного факультету, факультету філології та журналістики, Інституту педагогіки і психології (відділення «початкова освіта») ЕНМК з навчальної дисципліни «Сучасні інформаційні технології». Під час підготовки та проведення занять з цієї дисципліни з використанням середовища Moodle застосовувалися такі основні засоби: ресурс, лекція, лабораторні роботи, тести, завдання, форум, чат, глосарій та ін. Поєднання різних елементів дисципліни дозволило організувати навчальний процес таким чином, щоб форми навчання відповідали цілям і задачам конкретних занять.

Друга педагогічна умова була реалізована шляхом використання проектної технології. Основна мета проектної технології – інтеграція професійної підготовки суб'єктів навчання з різних навчальних дисциплін для встановлення міцніших міждисциплінарних зв'язків. Завдання, що ставилися перед проектною технологією, можна сформулювати так: навчити студентів самостійно здобувати та застосовувати для розв'язання пізнавальних та практичних задач ті чи інші знання; стимулювати інтерес студентів до поставлених завдань, що вимагають оволодіння певним об'ємом професійно орієнтованих знань; продемонструвати через проектну діяльність практичне застосування одержаних знань для розв'язання однієї або цілої низки проблем; допомогти студентам у розвитку комунікативних навичок, уміння роботи в колективі в різних соціальних ролях – керівник, виконавець, посередник тощо; сформувати в студентів уміння користуватися дослідницькими прийомами у збиранні інформації, вмінні її аналізу, висуванні гіпотез та вмінні робити висновки (О. Пехота). Це сприяло підвищенню їхньої професійної компетентності. Проектна технологія базувалася на взаємодії «викладач – студент».

Наступна психологічна умова – підвищення інтересу до формування професійної ідентичності на основі індивідуалізації навчання. Забезпечуючи індивідуалізацію підготовки майбутніх учителів, використали декілька методів (І. Огородніков): вивчення додаткової літератури, розв'язання нестандартних задач, спеціальні лабораторні роботи, підготовка доповідей і рефератів, самостійна робота різного рівня складності. За баченням А. Алексюка, під час застосування таких методів навчання, як додаткові заняття, індивідуальні консультації, індивідуальні домашні завдання, різні варіанти навчальних завдань, підвищується ефективність формування самостійності.

Наступною психологічною умовою обрано – застосування інтерактивних методів навчання для розвитку самомотивації, емпатії і рефлексії. В основу реалізації цієї умови покладено поняття «мотиви». У відповідності до досліджень В. Семиченко, мотиви розподіляються на кілька основних груп: професійний мотив, пізнавальний, широкосоціальний, вузькосоціальний, процесуально-змістовий, матеріальний, мотив досягнення, унітарний. Сформовані мотиви впливають на якість самоосвіти. Самоосвіта, на відміну від

самостійної роботи, – це не тільки форма засвоєння, поглиблення й набуття нових знань у період навчання в навчальному закладі, а й форма продовження освіти молодих фахівців після його закінчення

Значна роль у цьому процесі належить рефлексії та емпатії. Початкова стадія рефлексії характеризується виникненням внутрішньої спрямованості студента на оволодіння власною діяльністю, на її зміни та розвиток. Деякі дослідники пропонують як рефлексивну характеристику розглядати самосвідомість особистості. В процесі розроблення педагогічної системи формування професійної ідентичності майбутніх учителів опиралися на результати наукових узагальнень В. Афанасєва, який визначив основними ознаками системи наявність: структури, котра відображає певну внутрішню організацію системи з окремих компонентів, що є мінімальною одиницею системи; зв'язків, за допомогою яких відбувається взаємодія компонентів системи між собою, і тому вона подається як певна структурно-функціональна цілісність; комунікативних властивостей, що сприяють взаємодії системи з навколишнім середовищем, іншими суперсистемами та суб'єктами (В. Афанасєва). Система розглядалася як закономірні стійкі зв'язки між її компонентами, що відображають «просторове та часове розміщення компонентів і характер їхньої взаємодії» (С. Сисоєва). Такий підхід до розроблення педагогічної системи забезпечив її вираження в моделі (рис.2).

У **п'ятому розділі** – «Експериментальна перевірка ефективності педагогічної системи формування професійної ідентичності майбутніх учителів» – розглянуто стан сформованості професійної ідентичності майбутніх учителів, організація та методика проведення формувального експерименту, його результати та їх аналіз.

Поява нових підходів до навчально-виховного процесу актуалізує проблему професійної ідентичності майбутніх учителів. Це пояснюємо тим, що ефективність підготовки фахівця будь-якого напрямку залежить від упевненості студента в правильності обраної професії, спроможності стати професіоналами. З цією метою був проведений констатувальний етап експерименту, під час якого досліджувався стан сформованості професійної ідентичності в студентів 5 курсу(спеціалістів і магістрів). Визначення стану сформованості професійної ідентичності проводили на випускних курсах вищезазначених факультетів. З цією метою було використано класифікацію за рівнями сформованості професійної ідентичності, визначеними Дж. Марсія: *розмита (дифузна) ідентичність* – стан, коли індивід ще не зробив свідомого відповідального вибору, його образ Я є розпливчатим і невизначеним; *передчасна ідентичність* – характеризується тим, що людина формально вибирає цілі, цінності, але в неї відсутня внутрішня впевненість у правильності вибору, оскільки зробила його не сама людина, а її оточення; *мораторій* – людина знаходиться в кризовому стані ідентичності й активно намагається вирішити його, пробуючи та досліджуючи різноманітні альтернативні варіанти; *здобута ідентичність* – вища стадія. Цим статусом володіє людина, яка пройшла через кризу, сформувала деяку сукупність знань про себе, про свої цілі, цінності та переконання.

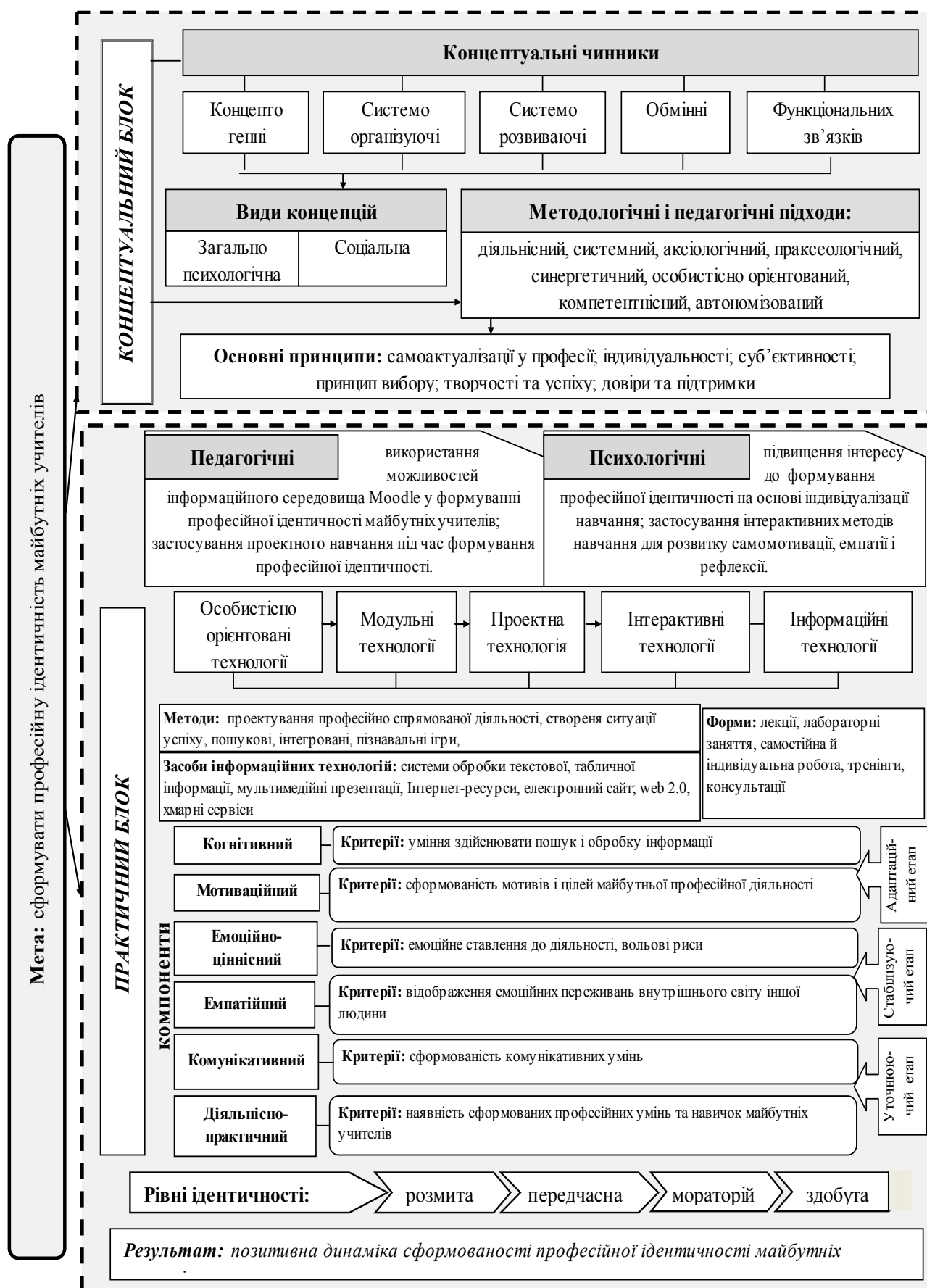

Рис.2. Модель педагогічної системи формування професійної ідентичності майбутніх учителів засобами інформаційних технологій

Для визначення стану сформованості професійної ідентичності запропоновано тест. Опитувальник складався з 20 пунктів, за кожним з яких можливі чотири варіанти відповідей: необхідно вибрати той, який найкраще відображає власну позицію. За результатами виокремили 5 рівнів професійної ідентичності: 1 – невиражений; 2 – нижче середнього; 3 – середній; 4 – вище середнього; 5 – яскраво виражений.

На основі праць Дж. Марсія узагальнили, що здобутій ідентичності відповідає високий рівень сформованості компонентів професійної ідентичності, мораторію – достатній, передчасній – середній і розмитій – низький. Тому за показниками видів ідентичності прослідковано процес їх формування.

Проаналізувавши результати, одержані студентами зі всіх досліджуваних факультетів, дійшли висновку, що: за всіма видами професійної ідентичності рівні їх сформованості в студентів досліджуваних факультетів недостатні; здобута ідентичність, як один із основних її видів, слабо проявляється на кожному факультеті, а саме ця ідентичність характеризує майбутню професійність учителя. Тому дійшли висновку, що для формування професійної ідентичності необхідно провести дослідження з визначення факторів, що будуть сприяти її формуванню.

Науково-дослідницька робота з формування професійної ідентичності майбутніх учителів засобами ІТ тривала шість років та проводилася з 2009 року по 2015 рік. Експеримент мав три етапи й організовувався з використанням проектної технології.

Студенти першого курсу в процесі вивчення навчальної дисципліни «Сучасні інформаційні технології» створювали авторські портфоліо, виконували завдання, передбачені програмою. Їх метою було вироблення професійних навичок ефективної роботи з додатками пакету прикладних програм MS Office (табличні процесори, текстові процесори, системи підготовки презентацій тощо), а також формування вмінь і навичок роботи в комп'ютерних мережах (Internet, Intranet) та пошуку інформації. Тому визначили такі завдання в рамках цієї навчальної дисципліни: надання студентам знань щодо сучасних інформаційних технологій і набуття ними навичок використання в професійній діяльності сучасних персональних комп'ютерів.

Дослідна робота студентів проводилася впродовж 5 етапів: пошукового, аналітичного, практичного, презентаційного, контрольного.

1 етап – пошуковий. Проводилося визначення тематичного поля й теми проекту. Пошук і аналіз проблеми. Постановка мети проекту.

2 етап – аналітичний. Аналіз наявної інформації. Пошук інформаційних джерел. Збирання і вивчення інформації. Пошук оптимального способу

досягнення мети проекту (аналіз альтернативних рішень), побудова алгоритму діяльності. Складання плану реалізації проекту: покрокове планування робіт. Аналіз ресурсів.

3 етап – практичний. Виконання запланованих технологічних операцій.

Поточний контроль якості. Внесення (за необхідності) змін у конструкцію та технологію.

4 етап – презентаційний. Підготовка презентаційних матеріалів. Презентація проекту. Вивчення можливостей використання результатів проекту (виставка, продаж, включення в банк проектів, публікація).

5 етап – контрольний. Аналіз результатів виконання проекту. Оцінка якості виконання проекту.

Ураховуючи специфіку кожного факультету, розробили плани проектів для студентів відповідно до особливостей їхньої підготовки. За якість і оригінальність проекту студентам виставлялася певна сума балів.

Результати формувального етапу експерименту подано на рис. 3.

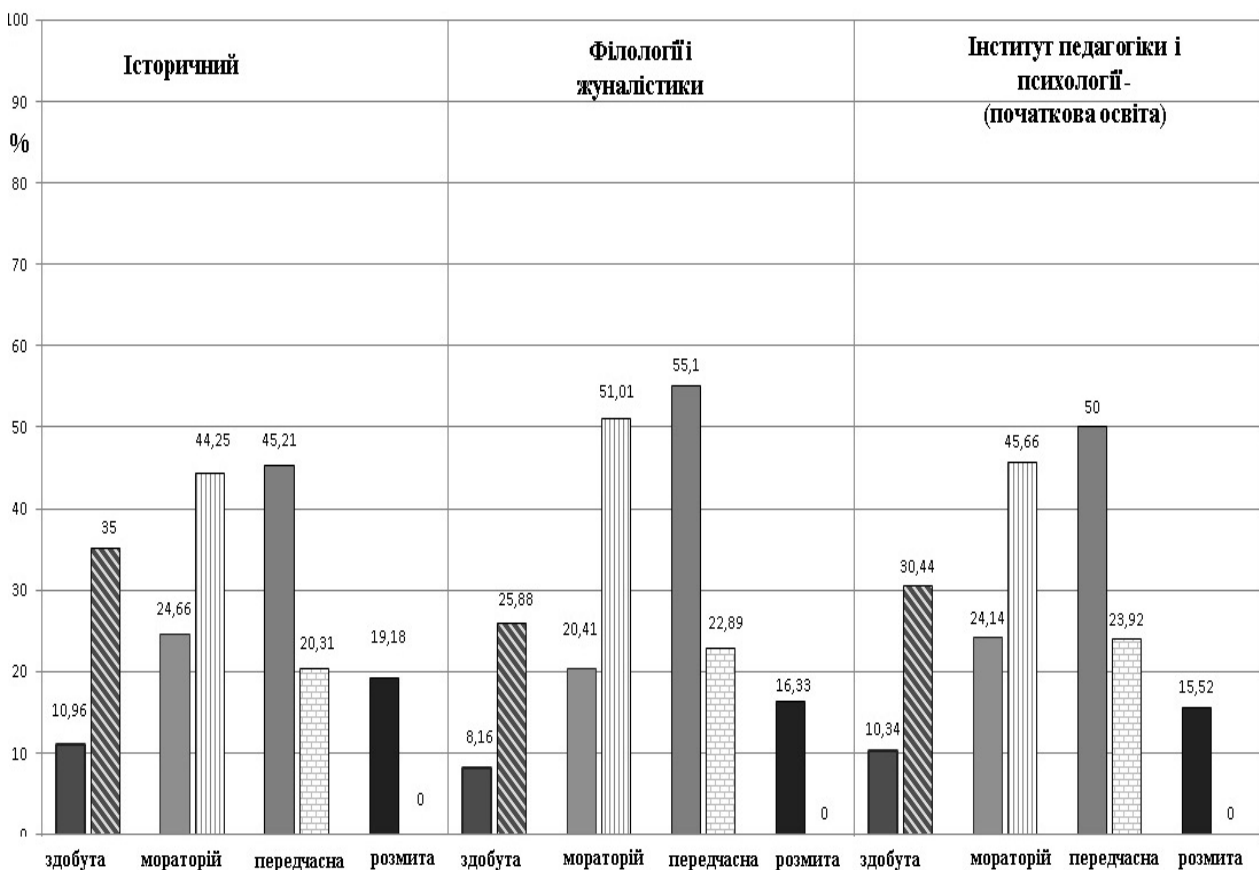

Рис. 3 Сформованість професійної ідентичності під час педагогічного експерименту

На рис. 3 представлено результати підвищення рівня сформованості професійної ідентичності за здобутою ідентичністю й мораторієм, оскільки ці два її види характеризують ефективність процесу. Для визначення динаміки сформованості професійної ідентичності використано усереднені показники (табл. 1).

Динаміка розвитку видів сформованості професійної ідентичності на початку та наприкінці педагогічного експерименту

Факультети	Етапи експер.	Види сформованості професійної ідентичності, %							
		Здобута		мораторій		передчасна		Розмита	
			Δ		Δ		Δ		Δ
Історичний	ПЕ	10,96	24,04	24,66	19,59	45,21	-24,90	19,18	-19,18
	НЕ	35,00		44,25		20,31		0	
Філології і журналістики	ПЕ	8,16	17,72	20,41	30,60	55,10	-32,21	16,33	-16,33
	НЕ	25,88		51,01		22,89		0	
Інститут педагогіки і психології	ПЕ	10,34	20,10	24,14	21,52	50,00	-26,08	15,52	-15,52
	НЕ	30,44		45,66		23,92		0	

Проведений аналіз динаміки середніх значень сформованості професійної ідентичності в процесі педагогічного експерименту дозволив дійти висновку: запропонована педагогічна система формування професійної ідентичності майбутніх учителів засобами інформаційних технологій позитивно впливає на цей процес.

Найбільш суттєві зміни із здобутою ідентичністю спостерігаємо в студентів історичного факультету (на 24,04%). У той самий час у студентів факультету філології і журналістики позитивні зміни відбулися в межах 17,72%. А за мораторієм у них зміни на 30,60%.

За такими видами професійної ідентичності, як передчасна і розмита, на всіх факультетах відбулося значне зменшення кількості студентів. Лідером у цьому виявилися студенти філології і журналістики. За передчасною професійною ідентичністю кількість студентів зменшилась на 32,2%.

За результатами сформованості професійної ідентичності для майбутніх учителів загальна тенденція спрямована на її підвищення.

Якщо визначити усереднені значення підвищення сформованості (здобутої та мораторію) видів професійної ідентичності, то одержимо такі результати: здобута – збільшилася на 20,62%, мораторій – на 23,90%. На завершення педагогічного експерименту на високому й достатньому рівні сформованості професійної ідентичності перебувало більше студентів, ніж на початку експерименту.

Достовірність результатів підтверджена значеннями t-критерію Стьюдента. Тобто впровадження педагогічної системи формування професійної ідентичності засобами ІТ позитивно впливає на означений процес майбутніх учителів.

Отже, ефективність педагогічної системи формування професійної ідентичності майбутніх учителів засобами інформаційних технологій доведена. Гіпотеза дослідження підтверджена, мета – досягнута, завдання – виконані.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретико-методологічний аналіз, узагальнення та нове вирішення проблеми формування професійної ідентичності майбутніх учителів, що дозволило сформулювати такі висновки:

1. Професійна підготовка майбутніх учителів має важливе значення для підготовки учнів загальноосвітніх шкіл. На основі узагальнення наукових праць вітчизняних і закордонних учених визначено, що професійна ідентичність є одним із суттєвих понять у психолого-педагогічних дослідженнях. Нині в психології розрізняють поняття «ідентифікація» та «ідентичність». Якщо «ідентифікація» – це процес самоототожнення особистості на основі емоційно-когнітивних зв'язків, норм, правил і цінностей, що є значущими для власного внутрішнього світу, то «ідентичність» – це динамічне утворення, почуття самоототожнення, власної істинності, повноцінності та усвідомлення особистістю причетності до світу інших. Відтак ідентифікація відіграє роль чинника формування особистісної ідентичності,

Особливе місце відводиться професійній ідентичності, сутність якої проявляється в мотиваційній, когнітивній, емоційній та діяльній характеристиці особистості, що забезпечують орієнтацію у світі професій, професійній спільноті. Професійна ідентичність може формуватися лише на етапі узгодження основних елементів професійного процесу під час безпосереднього входження особистості в професійну діяльність та оволодіння нею. Вона є регулятором, що виконує стабілізуючу та перетворюючу функції.

Прикінцевим утіленням професійної ідентичності можна вважати специфічну особистісну властивість у становленні професіонала, що проявляється в його емоційному стані на різних етапах професійного становлення. Цей стан зумовлений ставленням людини до професійної діяльності та процесу професіоналізації як засобу соціалізації, самореалізації.

Однією зі складових професійної компетентності вчителя є його професійна ідентичність, під якою розуміють сукупність усвідомлення, відповідності та співставлення. Усвідомлення своєї приналежності професії педагога; уявлення про свою відповідність певним вимогам професії та співставлення своєї відповідності з професійним образом.

Визначено методологічні підходи до формування професійної ідентичності майбутніх учителів: суттєвий вплив серед яких на означений процес мають системний, діяльній, праксеологічний, синергетичний і особистісно орієнтований.

2. У становленні професійної ідентичності майбутніх учителів педагогічного ВНЗ виокремлено три основні етапи: первинний вибір(студенти знайомляться з професійною спільнотою); підтвердження чи спростування первинного вибору(передбачає можливість суттєвої зміни в професійних уподобаннях, а також намірах студентів); реалізація первинного вибору в діяльності(відбувається перехід студентів до ототожнення себе зі своєю професійною діяльністю). Ці етапи зумовлені особливостями формування професійної ідентичності майбутніх учителів: забезпечення формування педагогічної майстерності, починаючи з 1 курсу; володіння засобами

інформаційних технологій; сформованість умінь роботи з електронним бібліотечним каталогом; наявність знань, умінь і навичок самоаналізу, саморозвитку, самоідентифікації; вміння визначати власні можливості, передбачати здатність до педагогічної діяльності; вміння самостійно оволодівати психологічними, педагогічними й методичними знаннями з фахових дисциплін; усвідомлення власної значимості як вчителя фахової дисципліни й вихователя молодого покоління; вміння аналізувати власні помилки й бажання їх виправляти.

У структурі професійної ідентичності визначено компоненти та критерії її сформованості: мотиваційний з критерієм – сформованість мотивів і цілей майбутньої професійної діяльності; когнітивний з критерієм – уміння здійснювати пошук та обробку інформації; емоційно-вольовий з критерієм – емоційне ставлення до діяльності, вольові риси, емпатійний з критерієм – відбиття емоційних переживань внутрішнього світу іншої людини; комунікативний з критерієм – сформованість комунікативних умінь, діяльнісно-практичний з критерієм – наявність сформованих професійних умінь та навичок.

Одержані результати констатувального етапу експерименту підтвердили, що основна кількість студентів-випускників перебуває на середньому й низькому рівнях сформованості професійної ідентичності майбутніх учителів.

Визначено, що основними причинами середнього й низького рівнів сформованості професійної ідентичності майбутніх учителів є такі: студенти не хочуть або не мають часу проявляти активний інтерес до професійного майбутнього; формальність вибору цілей, цінностей; перебування в кризовому стані ідентичності; недостатність аргументації про можливі варіанти професійного розвитку, вагання в примірюванні на себе різних професійних ролей, прагнення якомога більше дізнатися про різні спеціальності і шляхи їх одержання, але невпевненість у виборі.

3. Результати аналізу формування професійної ідентичності показали, що концепти професійної ідентичності підпорядковані таким групам чинників, як: концептогенні (зумовлюють виникнення нових понять, визначень (концептів), підходів (концепцій) у процесі вивчення нових предметів, явищ (або вивчення нових сторін відомих предметів, явищ); системоорганізуючі (створення інноваційної педагогічної системи є колективним творчим процесом); системорозвивальні (обумовлені об'єктивними суперечностями, що зумовлюють діяльність суб'єкта); чинники обміну, що забезпечують взаємодію між локальним освітнім середовищем (інноваційна педагогічна система); чинники функціональних зв'язків («середовище функціонування структури»). Такі чинники сприяли створенню концепцій, що характеризують професійну ідентичність: загальна психологічна концепція, котра опирається на теорію особистості Р. Бернса; соціальна концепція професійної ідентичності. Ці чинники вплинули на визначення компонентів.

Визначено концепцію формування основ професійної ідентичності майбутніх учителів з урахуванням особливостей професійної ідентичності педагогічної діяльності. Виокремлено рівні прояву концепції.

На *методологічному рівні* на основі аналізу філософських положень теорії пізнання, з урахуванням філософських, педагогічних, психологічних наукових концепцій, сучасних теорій людського капіталу та професійної освіти, європейських концепцій щодо інформатизації освітнього процесу визначалися теоретико-методологічні засади розвитку особистості та її професіоналізації, досліджувався філософський зміст процесу ідентифікації як базисного явища, завдяки якому відбувається особистісний розвиток людини. При цьому були використані системний, діяльнісний, особистісно орієнтований, інтегративний, синергетичний, акмеологічний підходи.

На *теоретичному рівні* визначено основні концепції професійної ідентичності, уточнено сутність дефініцій дослідження (ідентифікація, професійна ідентичність), обґрунтовано теоретичні основи побудови педагогічної системи формування професійної ідентичності майбутніх учителів засобами інформаційних технологій та психолого-педагогічні умови, що визначають її ефективність шляхом інтеграційного перетворення змісту та узгодження програм викладання дисциплін, розроблено декілька видів модульних технологій, серед яких меті дослідження відповідають модульно-розвивальна, модульно-кредитна, модульно-проектна, модульно-рейтингова.

Практичний рівень полягав у прикладній реалізації всіх складових педагогічної системи формування професійної ідентичності майбутніх учителів засобами інформаційних технологій шляхом реалізації психологічних і педагогічних умов та дослідження її ефективності.

Реалізація концептуальних підходів до формування професійної ідентичності майбутніх учителів засобами інформаційних технологій надала можливість представляти професійну підготовку майбутніх педагогів як систему науково обґрунтованих педагогічних впливів, закономірностей, підходів й принципів.

4. Процес формування професійної ідентичності майбутніх учителів є одним із важливих у підготовці фахівців у вищій школі. Він здійснювався за допомогою складових педагогічної системи такого процесу.

Першою складовою педагогічної системи обрано *цільові орієнтації*: дидактичні, розвивальні, виховні, соціальні. *Дидактичні орієнтири* передбачають формування теоретичної свідомості й мислення. *Розвивальні* спрямовані на розвиток загальнонавчальних умінь і навичок, індивідуальних пізнавальних і творчих здібностей. *Виховні орієнтири* допомагають студентам у самовизначенні й саморозвитку, сприяють формуванню в них індивідуального стилю діяльності, виробленню індивідуальної позиції, виховання самостійності, здатності до співробітництва. *Соціальні* передбачають формування соціальних умінь та навичок, необхідних у майбутній педагогічній діяльності, оволодіння дієвими зразками й моделями професійної діяльності, навичками сучасного соціального життя, суспільно-значущими цінностями.

Другою складовою педагогічної системи обрано комплекс специфічних принципів: провідна роль теоретичних знань; принцип індивідуального підходу; навчання на високому рівні утруднення; ідея вільного вибору; варіативність процесу навчання; автономізація навчального процесу;

педагогізація діяльності кожного студента; активізація студента в процесі навчання; співробітництво та взаємодопомога в навчанні.

Проведені дослідження показали, що використання запропонованих принципів сприяє встановленню взаємозв'язків між викладачем і студентом, удосконаленню змісту навчальних дисциплін, оскільки вони спрямовані на покращення навчально-виховного процесу, вибір форм і методів навчання.

Наступними складниками педагогічної системи були методологічні й педагогічні підходи: діяльнісний, системний, аксіологічний, праксеологічний, синергетичний, особистісно орієнтований, компетентнісний, автономізований.

5. Визначено психологічні й педагогічні умови та розроблено методику їх реалізації. Їх вибір базувався на основі обраних підходів, і такими умовами є: педагогічні (використання можливостей інформаційного середовища Moodle у формуванні професійної ідентичності майбутніх учителів, застосування проектного навчання в процесі формування професійної ідентичності майбутніх учителів) і психологічні (підвищення інтересу до формування професійної ідентичності на основі індивідуалізації навчання; застосування інтерактивних методів навчання для розвитку самомотивації, емпатії та рефлексії). Перша педагогічна умова передбачає впровадження електронного навчально-методичного комплексу на основі інформаційного середовища Moodle. У такому комплексі є: тексти лекцій, лабораторні заняття, тести завдань, індивідуально-творчі завдання, словник термінів, глосарій. Упровадження ЕНМК забезпечило ефективність самостійності в оволодінні знаннями, навичками роботи на комп'ютері, вміннями приймати рішення, реалізовувати їх. Друга педагогічна умова спрямована на підвищення якості формування професійної ідентичності шляхом упровадження проектної технології, оскільки вона є практичною основою особистісно орієнтованого професійного навчання в процесі навчальної діяльності студента. Основна мета проектної технології – інтеграція професійної підготовки суб'єктів навчання з різних навчальних дисциплін для встановлення міцніших міждисциплінарних зв'язків.

Перша психологічна умова стосується індивідуалізації навчання і базується на особистісно орієнтованому підході. Для цього були використані декілька методів: вивчення додаткової літератури, розв'язання нестандартних задач, спеціальні лабораторні роботи, підготовка доповідей і рефератів, самостійна робота різного рівня складності. Друга психологічна умова впроваджена шляхом використання індивідуально-творчих і тестових завдань, тренінгів професійної ідентичності.

6. У структурно-функціональній моделі системи формування професійної ідентичності майбутніх учителів виокремлено такі складники, як: мета, концептуальний блок (концептуальні чинники, методологічні підходи, види концепцій, професійна орієнтація, відбір, професійне навчання, адаптація); практичний блок (поетапність, види компонентів, критерії і показники, засоби інформаційно-комунікаційних технологій, психологічні й педагогічні умови, рівні сформованості, результат). Усі складові моделі знаходяться у взаємозв'язку.

7. Проведена діагностика результатів формувального експерименту засвідчила якісні та кількісні зміни. Аналіз якості сформованості професійної ідентичності майбутніх учителів показав позитивний вплив педагогічної системи на цей процес. Перевірка сформованості компонентів професійної ідентичності також дала позитивні результати.

За результатами формувального експерименту (впровадження педагогічної системи формування професійної ідентичності майбутніх учителів) виявлено: найкращі результати характеризують мотиваційний та операційно-діяльнісний компоненти. Розподіл між факультетами показав, що студенти історичного факультету займають провідне положення за сформованістю всіх компонентів. Студенти факультету філології та журналістики посідають перше місце за двома компонентами. Студенти Інституту педагогіки і психології (відділення початкової освіти) займають друге місце за трьома компонентами. Такі результати підтверджують ефективність запропонованої педагогічної системи формування професійної ідентичності майбутніх учителів.

Проведене дослідження, звісно, не вичерпує всіх аспектів проблеми формування професійної ідентичності майбутніх учителів. Окремої педагогічної розвідки потребують питання підготовки випускників ЗОШ до вибору професії, усвідомлення себе в майбутній професії, бачення перспектив власного професійного зростання. У вищому педагогічному навчальному закладі необхідно дослідити також шляхи впровадження в навчально-виховний процес принципу автономізації й автономізованого педагогічного підходу.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, у яких опубліковані основні наукові результати дисертації

1. Романишина О. Я. Професійна ідентичність майбутніх учителів нематематичних спеціальностей: теорія і практика: монографія / Оксана Ярославівна Романишина. – Тернопіль: «Вектор», 2015 – 352 с.

2. Романишина О. Я. Використання інформаційних технологій в умовах інтеграції навчальних предметів / О. Я. Романишина, В. В. Арестенко, Л. М. Романишина // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія: Педагогіка. – 2009. – №3. – 219-222.

3. Романишина О. Я. Формування інформативної компетентності майбутніх учителів нематематичних спеціальностей / Оксана Ярославівна Романишина // Науковий вісник Миколаївського державного університету ім. В. О. Сухомлинського: зб. наукових праць. – 2010. – Вип.1.28. – С.104-111.

4. Романишина О. Я. Підготовка викладачів до використання інформаційної навчальної системи MOODLE у навчальній діяльності / Оксана Ярославівна Романишина // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми: збірник наукових праць. Вип.25. – Київ-Вінниця: ТОВ "Планер", 2010. – С.481-486.

5. Романишина О. Я. Особливості навчального простору дистанційної освіти у вищих навчальних закладах на сучасному етапі / О. Я. Романишина,

О. Й. Карабін // Наукові записки Чернівецького університету. Серія: Педагогіка і психологія. – 2010. – Вип.516. – С.140-150.

6. Романишина О. Я. Підготовка майбутніх учителів іноземних мов до використання мультимедійного супроводу при викладанні фахових дисциплін / Оксана Ярославівна Романишина // Збірник наукових праць №57. Серія: Педагогічні та психологічні науки / Державна прикордонна служба України, Національна академія Державної прикордонної служби України ім. Б. Хмельницького. – Хмельницький: В-во НАДПСУ, 2011. – С.80-83.

7. Романишина О. Я. Форми групової роботи з майбутніми перекладачами із застосуванням освітніх веб-ресурсів / О. Я. Романишина, Г. Р. Генсерук // Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Електронне наукове фахове видання. – 2011. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/e-journals/vnadps/2011_4/zmist.html. – Заголовок з екрану. – Мова укр.

8. Романишина О. Я. Аспекти підготовки студентів спеціальності "Англо-український переклад" факультету іноземних мов до застосування інформаційних технологій у майбутній професійній діяльності / О. Я. Романишина, Г. Р. Генсерук // Проблеми сучасної педагогічної освіти: зб. статей. Серія: Педагогіка і психологія. – Ялта, 2011. – Вип.32. – Ч.2. – С.252-258.

9. Романишина О. Я. Організація дистанційного навчання з використанням інформаційних технологій для майбутніх соціальних педагогів / Оксана Ярославівна Романишина // Наукові записки Чернівецького університету. Серія: Педагогіка і психологія. – 2012. – Вип.617. – С.155-165.

10. Романишина О. Я. Професійна ідентичність як наукова категорія / Оксана Ярославівна Романишина // Вісник Національного університету оборони України: зб. наукових праць. – К.: НУОУ, 2012. – Вип.6(31). – С.129-135.

11. Романишина О. Я. Формування професійної компетентності майбутніх тренерів засобами інформаційного середовища MOODLE / О. Я. Романишина, Г. Р. Генсерук // Вісник Національного університету оборони України: зб. наукових праць. – К.: НУОУ, 2013. – Вип.3(34). – С.26-32.

12. Романишина О. Я. Особливості формування професійної ідентичності майбутніх учителів / Оксана Ярославівна Романишина // Вісник Національного університету оборони України: зб. наукових праць. – К.: НУОУ, 2013. – Вип.4(35) – С.120-125.

13. Романишина О. Я. Огляд інформаційних технологій та засобів їх реалізації у вищих навчальних закладах / Оксана Ярославівна Романишина // Науковий вісник Ужгородського нац. ун-ту. Серія: Педагогіка. Соціальна робота. – 2013. – Вип.29. – С.179-183.

14. Романишина О. Я. Психологічні аспекти формування професійної ідентичності майбутніх учителів / Оксана Ярославівна Романишина // Проблеми сучасної педагогічної освіти: зб. статей. Серія: Педагогіка і психологія. – Ялта, 2014. – Вип.44. – Ч. III. – С.213-220.

15. Романишина О. Я. Запровадження інноваційних технологій у підготовку студентів університетів / Оксана Ярославівна Романишина // Нові технології навчання: Наук.-метод. зб. – Київ, 2014. – Вип.81. – С.165-171.

16. Романишина О. Я. Ідентифікація і ідентичність як основа формування професійної ідентичності майбутніх фахівців / О. Я. Романишина, Л. М. Романишина // Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України ім. Б. Хмельницького. Серія: Педагогічні та психологічні науки. – Хмельницький: В-во НАДПСУ, 2014. – №3(72). – С.207-216.

17. Романишина О. Я. Характеристика інновацій в учебном процессе педагогических университетов / Оксана Ярославовна Романишина // Научно-теоретический и практический журнал "Современный научный вестник". Серія: Педагогические науки. – 2014. – №28(224). – С.32-41.

18. Романишина О. Я. Проблеми формування професійної ідентичності майбутніх учителів нематематичних спеціальностей / О. Я. Романишина, О. Й. Карабін // British Journal of Education and Science. – 2014. – №1(5). – P.299-305.

19. Романишина О. Я. Формирование профессиональной идентичности будущих учителей нематематических специальностей / Оксана Ярославовна Романишина // Электронный периодический научный журнал «SCI-ARTICLE.RU» (Россия). – 2014. – №12(август). – С.162-167.

20. Романишина О. Я. Можливості особистісно орієнтованого навчання у формуванні професійної ідентичності майбутніх учителів / Оксана Ярославівна Романишина // The European Scientific and Practical Congress "Global scientific unity 2014", 26-27 September 2014 Prague (Czech Republic). – Publishing Center of The International Scientific Association "Science & Genesis", Copenhagen, 2014. – Vol.4. – P.7-15.

21. Романишина О. Я. Основні чинники і концепції формування професійної ідентичності студентів у процесі навчання у ВНЗ / Оксана Ярославівна Романишина // Наукові записки Чернівецького університету. Серія: Педагогіка і психологія. – 2015. – Вип.748. – С.136-142.

22. Романишина О. Я. Використання проектної технології у формуванні професійної ідентичності майбутніх учителів / Оксана Ярославівна Романишина // Науковий вісник Миколаївського національного університету ім. В. Сухомлинського. Педагогічні науки: збірник наукових праць. – 2015. – №3(50). – С.236-239.

23. Романишина О. Я. Педагогічні умови формування професійної ідентичності майбутніх учителів з використанням інформаційних технологій / Оксана Ярославівна Романишина // Актуальні проблеми державного управління, педагогіки та психології: збірник наукових праць Херсонського національного технічного університету. – 2015. – Вип.1(12). – Т.2. – С.97-100.

24. Романишина О. Я. Результати експерименту з формування професійної ідентичності у майбутніх учителів нематематичних спеціальностей засобами інформаційних технологій / Оксана Ярославівна Романишина // Наукові

записки Чернівецького університету. Серія: Педагогіка і психологія. – 2015. – Вип.759. – С.162-171.

25. Романишина О. Я. Стан сформованості професійної ідентичності майбутніх учителів нематематичних спеціальностей / Оксана Ярославівна Романишина // Наукові записки Чернівецького університету. Серія: Педагогіка і психологія. – 2015. – Вип.760. – С.140-146.

26. Романишина О. Я. Філософські і методологічні засади формування професійної ідентичності майбутніх учителів / Оксана Ярославівна Романишина // Наукові записки Чернівецького університету. Серія: Педагогіка і психологія. – 2015. – Вип.767. – С.169-175.

27. Романишина О. Я. Система формування професійної ідентичності майбутніх учителів нематематичних дисциплін / Оксана Ярославівна Романишина // Науковий огляд. – 2015. – №7(17). – С.161-176.

28. Романишина О. Я. Компоненти, критерії та показники сформованості професійної ідентичності в майбутніх учителів нематематичних спеціальностей / Оксана Ярославівна Романишина // Науковий журнал «Молодий вчений». – 2015. – №8(23). – Ч.1. – С.134-138.

29. Романишина О. Я. Можливості особистісно орієнтованого навчання у формуванні професійної ідентичності майбутніх учителів / Оксана Ярославівна Романишина // Науковий потенціал 2015: Матеріали ІХ Міжнародної наукової інтернет-конференції, 16-18 березня 2015 р. – Київ, 2015. – С.103-112.

30. Романишина О. Я. Мотивація у майбутніх вчителів нематематичних спеціальностей як один із критеріїв сформованості професійної ідентичності / Оксана Ярославівна Романишина // Актуальні проблеми сучасної науки: Матеріали ХІІ Міжнародної наукової інтернет-конференції, 15-17 жовтня 2015 р. – К., 2015. – С.111-119.

Наукові праці апробаційного характеру

31. Романишина О. Я. Формування комп'ютерної компетентності у студентів нематематичного профілю / Оксана Ярославівна Романишина // Перспективні інновації у підготовці педагогічних та інженерних кадрів: теорія, методика, досвід: збірник наукових праць за матеріалами Всеукраїнської науково-методичної конференції, 18-19 лютого 2010 року. – Херсон, 2010. – С.114-118.

32. Романишина О. Я. Професійна ідентичність учителя як умова розвитку особистості / Оксана Ярославівна Романишина // VII Международная конференция: «Стратегия качества в промышленности и образовании». – Варна, 3 – 10 июня, 2011. – Т.3. – С.487-489.

33. Романишина О. Я. Професійна ідентичність вчителя нематематичних спеціальностей і комп'ютеризація навчального процесу / Оксана Ярославівна Романишина // Новітні комп'ютерні технології: матеріали ІХ Міжнародної Науково-технологічної конференції NOCOTE'2011: Київ-Севастополь, 13-16 вересня 2011 р. – К.: Мінрегіон України, 2011. – С.114-115.

34. Романишина О. Я. Професійна ідентичність майбутнього фахівця як педагогічна проблема / Оксана Ярославівна Романишина // Підготовка фахівців

інженерно-педагогічних спеціальностей: Матеріали регіонального науково-практичного семінару. – Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2013. – С.85-93.

35. Романишина О. Я. Особистісно орієнтований підхід до формування професійної ідентичності майбутніх вчителів нематематичних спеціальностей засобами інформаційних технологій / Оксана Ярославівна Романишина // Сучасний вимір педагогічних та психологічних наук: Збірник тез наукових робіт учасників міжнародної науково-практичної конференції, 30-31 травня 2014 року, м. Львів. – Львів: ГО «Львівська педагогічна спільнота», 2014. – С.74-75.

36. Романишина О. Я. Роль проектної технології у формуванні професійної ідентичності майбутніх вчителів / Оксана Ярославівна Романишина // Матеріали за 11-а міжнародна научна практична конференція «Найнвите науки постижения - 2015» (Софія, 17-25 март 2015 г.). – Софія: "Бял ГРАД-БГ" ООД, 2015. – Том 8. Педагогически науки. – С.58-60.

37. Романишина О. Я. Характеристика складових професійної ідентичності майбутніх учителів / Оксана Ярославівна Романишина // Пріоритетні напрями розвитку сучасних педагогічних та психологічних наук: Збірник наукових робіт учасників міжнародної науково-практичної конференції: (7-8 серпня 2015 року, м. Одеса). – Одеса: ГО "Південна фундація педагогіки", 2015. – С.68-71.

*Опубліковані праці, які додатково відображають
наукові результати дисертації*

38. Романишина О. Я. Лабораторний практикум з СІТ в навчальному процесі (історичний факультет) / О. Я. Романишина, Г. Р. Генсерук, О. Й. Карабін. – Тернопіль : ТНПУ, 2015. – 40 с.

39. Романишина О. Я. Лабораторний практикум з СІТ в навчальному процесі (філологічний факультет) / О. Я. Романишина, Г. Р. Генсерук. – Тернопіль : ТНПУ, 2015. – 72 с.

40. Романишина О. Я. Лабораторний практикум з СІТ в навчальному процесі (початкова освіта) / О. Я. Романишина, О. Й. Карабін. – [Електронний ресурс]. – Тернопіль : ТНПУ, 2015. – 64 с.

41. Романишина О. Я. Тренінг професійної ідентичності за методикою Шнейдер з використанням засобів інформаційних технологій / Оксана Ярославівна Романишина. – Тернопіль : ТНПУ, 2015. – 32 с.

Романишина О. Я. Теоретичні і методичні основи формування професійної ідентичності майбутніх учителів засобами інформаційних технологій. На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. – Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, Міністерство освіти і науки України, м. Вінниця, 2016.

У дисертаційній роботі розроблено й обґрунтовано теоретичні та методичні основи формування професійної ідентичності майбутніх учителів засобами інформаційних технологій. Використовуючи діяльнісний, системний,

праксеологічний, акмеологічний, синергетичний, особистісно орієнтований та інтегративний підходи, визначено й обґрунтовано теоретичні й методичні основи й особливості формування професійної ідентичності майбутніх учителів. Розроблена концепція такого процесу, що включає загально-психологічну й соціальну, на трьох рівнях: теоретичному, методичному та практичному. Обґрунтовано й реалізовано психологічні та педагогічні умови ефективності формування професійної ідентичності майбутніх учителів (педагогічні: використання можливостей інформаційного середовища Moodle у формуванні професійної ідентичності майбутніх учителів, застосування проектного навчання при формуванні професійної ідентичності майбутніх учителів і психологічні: підвищення інтересу до формування професійної ідентичності на основі індивідуалізації навчання; застосування інтерактивних методів навчання для розвитку самомотивації, емпатії та рефлексії. Розроблено педагогічну систему формування професійної ідентичності майбутніх учителів та структурно-функціональну модель процесу. Практично доведено ефективність впровадження педагогічної системи і моделі. Встановлено місце й роль засобів інформаційних технологій у досліджуваному процесі.

Ключові слова: майбутні вчителі, професіоналізм, ідентифікація, ідентичність, методологічні підходи, професійна ідентичність, концепція, психологічні й педагогічні умови, педагогічна система, модель.

Romanyshyna O. Ya. The Theoretical and Methodological Backgrounds to the Formation of Future Teachers' Professional Identity by Means of Informational Technologies. – Manuscript.

Thesis for obtaining scientific degree of Doctor of Pedagogical Science in Specialty 13.00.04 – Theory and Methodology of Professional Education. – Vinnytsia State Pedagogical University named after Mykhailo Kotsiubynsky, Ministry of Education and Science of Ukraine, Vinnytsia, 2016.

The theoretical and methodological backgrounds to the formation of future teachers' professional identity by means of Informational technologies have been itself in cognitive, motivational and evaluative characteristics of personality substantiated and developed in the thesis. A distinguish is made between the notions "identification" and "identity" in modern psychology. "Identification" – is a process of self-conception of the personality based on the emotional and cognitive connections, norms, rules and values, that are meaningful to their own inner world, and "identification" – is a dynamic entity, a sense of self-conception, of their own truthiness, adequacy and understanding of person of his/her belonging to the world of others. A special place is given to professional identity, the essence of which manifests, providing orientation in professional community.

Three main stages in the professional identity formation of future teachers of pedagogical Higher Educational Institution can be singled out: primary choice; the second is approval or disapproval of primary choice; realization of primary choice in professional activity. The structure of professional identity is defined by three componential groups: spatial-temporal (motivational with its criterion – formedness of future professional activity motives and aims; cognitive with its criterion – the

ability to search and process information); inner (emotional and volitional with its criterion – emotional attitude to activity, volitional features and empathic with its criterion emotional attitude to activity, volitional features) and outer (communicative with its criterion – formedness of communicative skills, activity and operational with its criterion – presence of well formed professional skills).

As it has been defined, the means, promoting the formation of professional identity, can be subdivided into: hardware (personal computer and its basic components, local and global networks, modern peripheral computer equipment) and software (systemic, application, instrumental).

Professional identity formation is subjected to the following factors of professional identity: conceptogenic, system-arranging; system-developing; exchange factors; factors of functional connections. Conceptions, which are characteristic for professional identity, have been singled out: general psychological conception; social conception of personal identity.

The levels of conception manifestation have been defined. On methodological level, on the basis of the analysis of philosophical provisions of the theory of cognition, in consideration of philosophical, pedagogical, psychological scientific conceptions, contemporary theories of the human capital and professional education, European conceptions. On theoretical level the main concepts of professional identity, the essence of research definitions has been clarified. The practical level consisted of the applied implementation of all the components of professional identity formation pedagogical system.

Realisation of conceptual approaches to the formation of future teachers' professional identity by means of informational technologies makes it possible to represent future educators' professional training as a system of scientifically substantiated pedagogical influences, regularities, approaches and principles.

Pedagogical system with its components, for the effective formation of professional identity, have been designed: milestones (didactic, developing, educative, social); specific principles (the prominent role of theoretical knowledge; principle of individual approach; learning process at highly sophisticated level; the idea of free choice; variability of learning process; autonomation of learning process; pedagogization of each student activity; activation of the student in the learning process; cooperation and mutual assistance in learning); methodological and pedagogical approaches (behavioural, systemic, praxeological, axiological, synergetic, personally – oriented, competence, autonomic); psychological and pedagogical conditions (pedagogical – usage of the possibilities of information environment “Moodle” in the formation of future teachers' professional identity, implementation of project – based learning in the formation of future teachers' professional identity; psychological – heightening of interest in the professional identity formation on the basis of individualization of learning; implementation of interactive teaching methods to develop self-motivation, empathy and reflection).

Structural and functional model of the system of the formation of future teachers' professional identity has been worked out, and the following components have been singled out: the aim, the conceptual unit (conceptual factors, types of concepts, professional orientation, selection, professional training, adaptation)

practical unit (stepping, types of components, criteria and indicators, means of information and communication technologies, psychological and pedagogical conditions, levels of formedness, result).

Key-words: future teachers, professionalism, identification, identity, methodological approaches, professional identity, conception, psychological and pedagogical conditions, pedagogical system, model.

Романишина О. Я. Теоретические и методические основы формирования профессиональной идентичности будущих учителей средствами информационных технологий. На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени доктора педагогических наук по специальности 13.00.04 – теория и методика профессионального образования. – Винницкий государственный педагогический университет, Министерство образования и науки Украины, г. Винница, 2016.

В диссертационной работе разработаны и обоснованы теоретические и методические основы формирования профессиональной идентичности будущих учителей средствами информационных технологий. Используя деятельностный, системный, праксеологический, акмеологический, синергетический, личностно ориентированный и интегративный подходы, определены и обоснованы теоретические и методические основы и особенности формирования профессиональной идентичности будущих учителей. Разработана концепция такого процесса, которая включает психологическую и социальную концепции на трех уровнях: теоретическом, методическом и практическом. Обосновано и реализовано психологические и педагогические условия эффективности формирования профессиональной идентичности будущих учителей (педагогические: использование возможностей информационной среды Moodle в формировании профессиональной идентичности будущих учителей, применение проектного обучения при формировании профессиональной идентичности будущих учителей и психологические: повышение интереса к формированию профессиональной идентичности на основе индивидуализации обучения, применение интерактивных методов обучения для развития самомотивации, эмпатии и рефлексии. Разработана педагогическая система формирования профессиональной идентичности будущих учителей и структурно-функциональная модель процесса. Практически доказана эффективность внедрения педагогической системы и модели. Установлено место и роль средств информационных технологий в исследуемом процессе.

Ключевые слова: будущие учителя, профессионализм, идентификация, идентичность, методологические подходы, профессиональная идентичность, концепция, психологические и педагогические условия, педагогическая система, модель.

Підписано до друку 19.08.2016 р.
Формат 60x84/16.
Папір друк. Друк офсетний.
Ум. друк. арк. 1,9. Обл.-вид. арк. 1,9.
Наклад 100 прим. Зам. № 08/16/2-6

Віддруковано у видавничому центрі "Вектор"
46018, м. Тернопіль, вул. Львівська, 12,
Тел. 8 (0352) 40-08-12

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ТР № 46 від 07 березня 2013р.
ФО Осадца Ю.В.